

A decorative border with intricate floral and scrollwork patterns in a light green color, framing the central text on a dark green background.

*Розум небесний,
розум земний*

*До 300-річчя від дня народження
Григорія Савича Сковороди*

1722-1794

БІОБІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

Розум небесний, розум земний

*До 300-річчя від дня народження
Григорія Савича Сковороди
1722-1794*

БІОБІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

м. Кам'янець-Подільський
2022

УДК 016:929:[101+82](083.8) Сковорода Г. С.

Р 65

Упорядник – Людмила Посітко

Р 65 Розум небесний, розум земний : До 300-річчя від дня народження Григорія Савича Сковороди 1722-1794 : біобібліографічний покажчик. – Кам'янець-Подільський, 2022. – 76 с.

Біобібліографічний покажчик створено до 300-річчя від дня народження всесвітньо відомого генія, видатного українського просвітителя-гуманіста, філософа, поета, байкаря, письменника, педагога, музиканта Григорія Савича Сковороди з метою популяризації його літературної, філософської, етико-естетичної й педагогічної спадщини.

Покажчик адресовано викладачам, студентам, філософам, літературознавцям, бібліотекарям, та тим, хто цікавиться творчістю Григорія Сковороди.

Рекомендовано до випуску рішенням зборів колективу наукової бібліотеки ЗВО «ПДУ»

(протокол № 4 від 21.11.2022 р.)

Сковорода

Піти, піти без цілі і мети...

Вбрати в себе вітер і простори,

І ліс, і лан, і небо неозоре,

*Душі лише співають: «Цвіти,
цвіти!»*

Аж власний світ у ній почне рости,

В якому будуть теж сонця і зорі,

І тихі води, чисті і прозорі,

Прекрасний шлях ясної самоти.

Іти у сніг, в дощ і хугу

І мудрості вином розвести тугу.

Бо, може, це нам вічний заповіт,

Оці мандрівки, дальні і безкраї,

І, може, іншого шляху немає,

Щоб з хаосу душі створити світ.

Освальд Бургардт

Вік вісімнадцятий, клятий. Україною йде філософ.

Час омива обличчя як весняна вода.

*Тільки чомусь на нього дивляться люди косо:
хто він? Панок? Месія? ... Григорій Сковорода!*

Ніхто його не ув'язнював. Світ лиш ловив, та – дурно.

Його, навпаки, витурювали з колегіумів ні з чим.

Того, хто творяй гординю. Колеги. Свої ж. Культурно.

А він аж до нас доходив, і мудрими бути вчив.

Григорій Білоус

Пам'ятник Григорію Савичу Сковороді в м. Харків

Зміст

Передмова	6
Основні дати життя і творчості Григорія Савича Сковороди	10
На шляху у світове та вічне	13
«От і нам на Україну післав Бог пророка в хвилини розпаду і розкладу морального.....	17
Легенди та перекази про Г. Сковороду	26
Афоризми Григорія Сковороди	29
Висловлювання відомих людей про Григорія Сковороду	38
Фотогалерея.....	42
Періодична преса про Григорія Сковороду	48
Бібліографічна Сковородіана	61
Вебліографія про Сковороду	64
Читай і слухай Сковороду онлайн	66
Відеотека	68
Іменний покажчик.....	72

Передмова

Григорій Савич Сковорода – всесвітньо відомий український геній, філософ, байкар, просвітитель, письменник, поет, педагог, який жив, як мислив.

Він усе життя займався саморозвитком і самопізнанням. У своїх філософських трактатах, виходячи з дуалістичних учень, він пропонує власну теорію «трьох світів»: людина – це мікрокосмос, природа – макрокосмос, нематеріальний світ, а для філософа, – це Біблійне вчення – це світ символів.

Про його життя більше складено легенд, ніж відомо достеменних фактів. Одним із небагатьох авторів, кому ми завдячуємо знанням біографії Г. С. Сковороди, є його багаторічний (протягом трьох десятиліть) друг Михайло Ковалинський. Біографію Григорія Савича М. Ковалинський написав у 1795 р., майже відразу після смерті товариша. Твір Михайла Івановича отримав високу оцінку у вітчизняному сквородознавстві. «Житіє Григорія Савича Сковороди» – цікавий літературний та історико-побутовий пам'ятник кінця XVIII ст.

Г. С. Сковорода – український філософ, поет, гуманіст, педагог. Життя Григорія Сковороди в наш час може здатися занадто дивовижним, адже його аскетичний спосіб життя не зовсім зрозумілий нам, його нащадкам. Ми бачимо сенс життя в матеріальних речах, у визнанні тощо. Ми, у погоні за цінностями нашого часу, на жаль, забуваємо про дві прості істини – свободу та духовність. І якщо розповідь про життя та діяльність Г. Сковороди сприятиме хоча б хвилинній подорожі у світ людської сутності, то справу, розпочату «мандрівним філософом», буде продовжено.

Він полюбляв називати себе Григорієм Вар-Савою, тобто Сином Спокою. Увесь час за життя світ ловив Г. Сковороду (один з його афоризмів). Йому пропонували і високі світські посади, і духовну кар'єру. Але він залишався вірним своїм принципам, відстоював особисту волю та індивідуальність, не піддаючись спокусам світу.

Григорія Савича називали українським Сократом, степовим Ломоносовим, через його любов до природи. Український філософ мандрував

по Україні та навчав грамоті тих, хто цього прагнув. Філософське навчання Григорій Савич почав після сорока років його життя і не зраджував йому до смерті.

Григорію Сковороді за життя вдалося створити філософію, яка задала йому спосіб життя, а це вдається не кожному. Тобто щастя залежить від самопізнання, за його словами пізнаючи себе, людина починає жити серцем, як він називає душею. І ця думка вічна, поки існує саморозвиток.

Вчення Г. Сковороди привертає особливу увагу нашого сучасника тому, що воно спрямоване на інтенсифікацію внутрішнього життя людини, котра не має опори в навколишньому світі. Шлях до щастя пролягає, на думку мислителя, через моральне вдосконалення людини. Цим зумовлюється притаманний філософії Г. Сковороди персоналізм, що ставить у центрі уваги живу людську особистість, і динамізм, завдяки якому буття особистості змальовується як безперервне творення людиною себе самої. Зрозуміло, що ці проблеми сьогодні хвилюють кожную людину зокрема, як і суспільство взагалі.

Твори і власний приклад життя Г. Сковороди надихають і залишаються у серці педагогів, філософів, письменників, а отже все що створюється як творчий відгук серця на його творчість, теж має «зерно правди» і позитивно впливає на формування морально-етичних якостей дитини через особистість педагога.

*«...Навчайтесь, як і він, за покликом душі іти –
Знайти в собі людину – зробіть в майбутнє крок,
Мистецтву жити в традиціях Сковороди,
Бо вічною є значимість Сковородинівських думок».*

Філософію Г. Сковорода вважав основою життя людей, фундаментом і центром освіти. Головну мету її він бачив у здійсненні завдань пізнавального, практичного та морального значення. «Філософія, або любомудріє, – учив український мислитель, – спрямовує все коло справ своїх на той кінець, щоб дати життя духу нашому, благородство серцю, світлість думкам, яко голові всього».

Морально-етичне вчення Г. Сковороди знаходиться в тісному зв'язку з абстрактним поданням світу. У творах Г. Сковорода надавав великого значення дослідженню людини, її існування. Науку про людину та її щастя філософ вважав найважливішою з усіх наук. Для істинно щасливого життя потрібні знання і мудрість. Щастя полягає в духовному світі. Для досягнення його потрібно віддатися на волю Божу, що означає жити у злагоді з природою.

Г. Сковорода переконує нас в тому, що людина здійснює прекрасні вчинки і щаслива тільки тоді, коли вона погодить поведінку і образ життя зі своїми духовними цінностями. В історії вітчизняної філософії Г. С. Сковорода відіграв значну роль як один з її засновників і утвердився як самобутній першопроходець від християнського вчення про серце до філософії серця. Для нас спадщина великого філософа Г. Сковороди цікава як досвід морально-етичного вчення в його творчості.

Григорій Савич Сковорода – найвидатніша постать у культурному й літературному житті України XVIII століття. Великий народний мислитель, просвітитель і письменник, він у своїх творах розвивав цілий комплекс ідей, актуальних для свого часу, виражав передові погляди українського громадянства. Його багатогранна філософська й літературна творчість це остання ланка в перехідному періоді від давньої української літератури до нової.

Увесь творчий доробок Григорія Сковороди, який включає 17 філософських творів, 7 перекладів, збірник «Сад Божественних пісень», «Байки Харківські», його епістолярна спадщина, яка включає 125 листів – це єдина система поглядів, єдина філософія. Свого часу І. Франко назвав Г. С. Сковороду «національним філософом», оскільки він дав вираження глибоким і суттєвим духовним цінностям нації.

Для сучасного читача твори Г.С. Сковороди не втратили своєї високої духовної ваги, оскільки спрямовують нас до роздумів над самопізнанням, сенсом життя, змушують замислитись над вічними духовними цінностями.

Великий масив інформації сприяє глибшому науковому вивченню творчої

спадщини Григорія Сковороди, допоможе скористатися творами, які й нині не втратили актуальності, наукового значення, філософського змісту, залишилися зразком поетичного мистецтва. Видання поживлять інтерес студентської молоді до пізнання та осмислення духовних надбань українського народу.

З метою популяризації його літературної, філософської, етико-естетичної й педагогічної спадщини створено біобібліографічний покажчик до 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди.

Покажчик є спробою зібрати відомості про мислителя, життєвий і творчий шлях Григорія Сковороди; легенди, перекази, афоризми, вислови відомих людей про філософа; публікації присвячені Григорію Савичу, бібліографію спадщини. В покажчику представлено статті опубліковані в періодичних виданнях, бібліографічні покажчики, художньо-документальні фільми й твори онлайн, а також веб-сайти, присвячені життю й творчості Григорія Сковороди.

Допоміжний апарат бібліографічного покажчика складає: схема групування матеріалу (зміст); передмова (від укладача); іменний покажчик, у якому наведено прізвища авторів, співавторів бібліографічних записів.

Бібліографічний опис здійснено згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» та ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання».

Електронна версія покажчика розміщена на веб-сторінці наукової бібліотеки Закладу вищої освіти «Подільський державний університет» : <https://pdatu.edu.ua/pro-universytet/bibliografichni-pokazhchiki.html>.

Покажчик адресовано викладачам, студентам, філософам, літературознавцям, бібліотекарам, та тим, хто цікавиться творчістю Григорія Сковороди.

Основні дати життя і творчості Григорія Савича Сковороди

- 3 грудня 1722 р. Григорій Савич Сковорода народився в селі Чорнухи на Полтавщині в сім'ї малоземельного козака.
- Кінець 1720-х
початок 1730-х рр. Здобув початкову освіту в рідному селі.
- 1734 р. Вступив до Києво-Могилянської академії
- 1741 р. Перервав навчання у зв'язку з від'їздом до Петербурга (прийнятий до придворної хорової капели цариці Єлизавети).
- Серпень 1744 р. Навчався у Києво-Могилянській академії у класі філософії.
- Серпень 1745 р. Вирушив у Західну Європу у складі російської місії як півчий православної церкви. Відвідав Угорщину, Словаччину, Польщу, Австрію
- 1750 р. Повернувся в Україну. Почав викладати поезику в Переяславському колегіумі.
- 1751 р. Григорій Сковорода був звільнений з роботи за застосування нових педагогічних ідей.
- 1751-1753 рр. Продовжує навчання в Києво-Могилянській академії.

- Січень 1754 р. Став домашнім учителем сина поміщика Степана Томари в селі Коврай на Переяславщині
- 1759-1764 рр. Г. Сковороду запрошено до Харківського колегіуму на посаду викладача поетики, синтаксису і грецької мови.
- 1764 р. Григорій Сковорода залишив Харківський колегіум через доноси, жив у Києві, а потім у Харкові.
- 1768 р. Повернувся до викладацької роботи в Харківському колегіумі і з цією метою склав підручник етики.
- З 1769 р. Г. Сковорода вів мандрівне життя, не спокушаючись різноманітними посадами й чинами. Зажив слави народного просвітителя, мудреця і вчителя.
- 1769-1774 рр. Написав збірку прозових байок «Байки харківські», «Бесіду, названу двоє, про те, що блаженним бути легко», і «Діалог, чи Розмова про стародавній світ», а також твори: «Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті» («Розмова дружня про душевний світ»), «Кільце», «Розмова, звана алфавіт, чи буквар світу».
- 1775-1776 Написані твір «Книжечка, названа Si-lenus Alcibiadis, сиріч Ікона Алквіадська («Ізраїльський змій») та «Книжечка про читання святого письма, названа Дружина Лотова»

- 1785 р. Скворода об'єднав 30 віршів, написаних у різний час, у збірку «Сад божественних пісень».
- 1787 р. Написав «Вдячного Еродія» і «Убогого Жайворонка»
- 1791 р. Завершив філософський твір «Діалог. Ім'я йому – Потоп зміїний».
- Влітку 1794 р. Григорій Скворода відвідав свого друга і учня Михайла Ковалинського на Орловщині.
- Восени 1794 р. Повернувся в Україну, відвідав свого друга А. І. Ковалівського в селі Пан-Іванівка на Харківщині.
- 9 листопада 1794 р. Григорій Савич Скворода помер в селі Пан-Іванівка (нині Сквородинівка) Золочівського району Харківської області.

На шляху у світове та вічне

**«Коли не зможу нічим любій вітчизні
прислужитись, в усякому разі з усієї
сили намагатимусь ніколи ні в чому їй
не шкодити»**

Григорій Сковорода

Вершиною давньої української літератури доби бароко справедливо вважають творчість мандрівного філософа Григорія Савича Сковороди. Видатний народний мислитель, прозаїк, поет, музикант, просвітитель і гуманіст, він вважається найвидатнішою постаттю

в культурному та літературному житті України XVIII століття. Філософська, літературна та педагогічна спадщина Сковороди зайняла гідне місце в історії української літератури, підсумувавши найвищі досягнення старожитньої духовної культури. Його називають найбільшим і найзагадковішим християнським філософом, «батьком української філософії», «українським Сократом», «народним просвітителем», чия оригінальна й багатогранна творчість стала основою для розвитку української філософії та літератури XIX століття, «останньою розкішною квіткою старого життя, світогляду українського народу, його старого письменства, колишньої могилянської школи», – Дмитро Чижевський.

Біографію Григорія Савича Сковороди, буквально, складають самі цікаві факти. Щоправда, якщо говорити з наукової точки зору, точної дати народження письменника встановити дослідникам так і не вдалося. Хоча озвучують 3 грудня 1722 року, та стверджувати з повною упевненістю, що це сама та славнозвісна дата, коли український народ отримав великого мислителя, філософа,

письменника, музиканта та мандрівника, не можна. Річ у тому, що вона була встановлена аж за дві сотні років опісля. Єдиним джерелом, що має це підтвердити виступає лист Г. Сковороди до друга, Михайла Ковалинського, у якому він розповідає про те, як відбувалося святкування його дня народження.

У архівних матеріалах були віднайдені згадки про Григорія Савича у дитинстві. За цими даними він мешкав у місті Чорнухи Лубенського полку (наразі це Полтавська область). Дослідники життєвого та творчого шляху філософа зауважують, що його формування як особистості серед козаків наклало свій відбиток, оскільки в дорослому житті Г. Сковорода, як і славнозвісні українські воїни, найбільше за все цінував свободу.

Малий Григорій мав хороший голос та слух, тож його було обрано солістом хору при церкві. Він мав виняткові здібності до засвоєння наук, тож у шістнадцятирічному віці йому вдалося вступити до Києво-Могилянської академії. До слова, того часу це був єдиний вищий навчальний заклад на теренах України. Отримавши таку прекрасну нагоду, Григорій Сковорода не гаяв ні хвилини, наче губка всотуючи всі можливі знання. Подейкують, що йому вдалося перечитати всі книги, що містилися в бібліотеці закладу.

Також Г. Сковорода вивчав одночасно декілька мов і мав неабиякі успіхи. Це були: латинська, грецька, церковнослов'янська, польська, німецька.

Щодо музичних здібностей письменника варто зазначити, що одним співом вони не обмежилися. Ще Григорій опанував декілька музичних інструментів. Він грав на: сопілці, флейті, скрипці, гусях, лірі, бандурі.

Такого здібного юнака, звісно, не могли не помітити, тож у 1741 році його було відправлено співати для самої цариці Єлизавети — у придворну капелу. Говорять, що цариці дуже подобався спів, особливо українські пісні. Та бути придворним молодий чоловік не зміг, оскільки відчував огиду до всього тамтешнього. Тож, тільки-но йому трапилася нагода, він знову вирушив до рідної альма-матер.

У 1745 році він вирушив до Угорщини, ніби-то входячи до комісії, яка займалася заготівлею вина для царського двору. Але, як тільки перетнув кордон,

Сковорода пішов своєю стежкою, розлучившись із колегами. Він мандрує, подорожуючи Словаччиною, Австрією, Італією та Німеччиною. Його мандри мають мету — він набирається знань, спілкується з ученими, філософами, спостерігає за побутом та звичаями інших людей. Тільки через два роки повернувся вічний подорожній до неньки України.

Маючи величезні знання з багатьох дисциплін, йому з легкістю вдалося отримати посаду вчителя семінарії у м. Переяслав. Але звідти його вигнали. Причиною цього стало занадто прогресивне, на думку керівництва, викладання. Після цього Сковорода ще вчителював приватно, одночасно писав вірші, байки, займався перекладами. Трішки згодом став викладачем Харківської духовної колегії. Мешкаючи в Харкові, він знаходить вірного приятеля та однодумця, товаришувати з яким буде до смерті. Таким другом для нього став Михайло Ковалинський. Останній був послідовником Григорія Савича, а ще написав біографію друга за назвою «Житіє Сковороди».

З приводу багатьох речей Г. Сковорода мав особисту думку, що часто не збігалася з думкою влади, тож замість того, щоб миритися з неприйнятними для нього речами і вести осілий спосіб життя, філософ вирішує відправитися у мандри. Зупинить його подорожування тільки смерть.

Помер Григорій Сковорода 9 листопада 1794 року. Існує легенда про те, що він відчув наближення смерті. Перебуваючи в гостях у свого друга, за столом мандрівник розповідав про цікавинки зі своїх мандрів, а потім встав і вийшов. Його довго не було, і господар дому вирушив на його пошуки. Знайшов він Сковороду під старою липою, де той палкою копав яму, яка нагадувала ту, що готують для покійників на кладовищах. Коли він сказав другові, що хоче бути тут похованим, той відповів, що про це рано говорити. Вони повернулися, мислитель пішов відпочивати і більше не вийшов. Його знайшли наступного дня перевдягненим та зі складеними на грудях руками.

Філософ, вчення якого про любов, свободу і життя зберігає актуальність через багато століть після смерті автора. Через роки та століття його таланти бентежить людський розум і душу. Його спадщина – наче криниця з живою

водою, до якої линуть, прагнучи торкнутися його мудрого слова.

Своєю творчістю поет і філософ підсумував найвищі досягнення давнього українського письменства, підготувавши основу для розвитку нової української літератури. Творчість Сковороди передувала Котляревському та Шевченкові, які вчилися на його життєвому прикладі.

Незважаючи на те, що з-під пера Г. Сковороди вийшли вірші, афоризми, байки, прозові, філософські твори, його творчість не була надрукована за життя, а його тексти поширювалися шляхом переписування вручну.

Величний, гордий мандрівник, філософ, письменник, музикант, Г. С. Сковорода зробив значний вклад в українську культуру і залишиться в пам'яті нації надовго. Також не забудеться його любов до свободи, викарбувана на могилі: «Світ ловив мене, та не спіймав...»

***«От і нам на Вкраїну післав Бог пророка в хвилини розпаду і
розкладу морального...»¹***

***І хто може общитати, скільки невидимого добра зробив
Сковорода своїм словом, прикладом свого життя»***– так сказав про
Григорія Сковороду великий українець Гнат Хоткевич

Спадщина видатного українського філософа-гуманіста, поета і просвітителя XVIII століття Григорія Савича Сковороди

Духовна спадщина Григорія Сковороди належить до визначних надбань вітчизняної та світової культури. І це про нього сказав історик зі світовим ім'ям Микола Костомаров: «Небагато можна вказати таких народних осіб, як то був Сковорода, та яких пам'ятає і поважає народ. На всьому обширі від Острога до Києва, в багатьох будинках висять його портрети; всякий письменний українець знає про нього, його ім'я відоме між масами темного люду. Як проповідник правди і добра, Сковорода став народним ідеалом мудреця».

¹Слободянюк Т. «От і нам на Вкраїну післав Бог пророка в хвилини розпаду і розкладу морального... *Подільські вісті*. 2012. 4 груд., № 181-182. С. 8.

Григорій Савич Сковорода народився 3 грудня 1722 року у сотенному містечку Чорнухи на Полтавщині, в простій козацькій родині. З семи років навчався у місцевій дяківській школі. Протягом 1734-1753 років з перервою навчався в Києво-Могилянській академії. Кілька років (1741-1744) обдарований юнак був співаком придворної капели в Петербурзі. Потім знову навчався в Академії, а в 1745 році виїхав до Угорщини і побував в багатьох європейських містах. На початку 1751 року викладав поезику в Переяславській семінарії, розробив курс лекцій, який згодом був заборонений місцевим єпископом. Після звільнення з семінарії Сковорода знову вчився, а потім був домашнім учителем. У 1759 році він працював на посаді викладача в Харківському колегіумі, але через вільнодумство і сутички з наставниками колегіуму знову був змушений залишити улюблену педагогічну роботу. 1768 року Сковороду востаннє запросили викладати у додаткових класах, при Харківському колегіумі, де він прочитав власний курс лекцій з етики. Та, оскільки просвітительська концепція моралі у Сковороди розходила з офіційною церковною, його звільнили з посади, позбавивши можливості педагогічної роботи, до якої у нього були і хист, і відповідні знання.

Останні 25 років свого життя Сковорода провів у мандрах по Україні, поширюючи своє філософське вчення серед народу. Саме в цей період і створив він основні філософські твори. Помер Сковорода 9 листопада 1794 року в с. Іванівці на Харківщині (нині с. Сковородинівка).

За життя його твори широкий загал майже не знав

Літературний та філософський доробок Сковороди, його незвичайна біографія та праведне життя викликали інтерес до себе ще за життя. Реєстр своїх творів мислитель подає в листі до друга М. Ковалинського у 1790 році. Філософ назвав тут тринадцять діалогів і трактатів та сім перекладів. Крім цього маємо ще цикл пісень та байок, а також кілька раніше написаних творів. Окремої уваги заслуговують і його листи.

Але твори Григорія Сковороди, залишаючись у рукописах і списках, за

життя автора були відомі досить обмеженому колу читачів. Окремі його пісні ввійшли до репертуару кобзарів та лірників.

Уперше твори мислителя були видані широким обсягом лише у 1894 році, через сто років після його смерті Харківським історико-філологічним товариством завдяки невтомним пошукам відомого українського вченого академіка Д. І. Багалія. Ця робота була продовжена В. Бонч-Бруєвичем, який у 1912 році видав один том творів Сковороди із запланованого двотомника, де була представлена основна філософська спадщина мислителя. Через півстоліття, у 1961 році за ініціативи поета Павла Тичини вийшла двотомна збірка, твори тут були розташовані за жанрово-тематичним принципом. Пізніше, у 1972 році, побачила світ повна збірка творів у двох томах, у якій збережено основні текстологічні принципи, внесено ряд виправлень та уточнень.

Взагалі за весь радянський період твори Г. Сковороди у різних виданнях вийшли загальним накладом майже мільйон примірників. У часи незалежності слід відзначити видання 1994 року двотомника творів серії «Гарвардської бібліотеки давнього українського письменства». Але найбільшої уваги заслуговує повна академічна збірка творів Г. С. Сковороди за редакцією Л. Ушкалова, що вийшла у видавництві Канадського інституту українських студій 2011 року. Це перше видання творів українського філософа і поета, здійснене в належному академічному та автентичному форматі, значно уточнене та доповнене. Проте накладом всього 300 примірників.

Сковорода як філософ, тепер знову оживає

Академіку Д. І. Багалієві належать слова, які мають стати дороговказом для нашого часу: «Філософське життя українського народу після Сковороди засохло й змарніло... Але треба додати до цього, що Сковорода, як філософ, тепер знов оживає, як це буває з великими мудрецьми... Про Сковороду і його філософію ми вже маємо... цілу літературу. Все це подає надію, що й філософська думка українського народу може не зовсім змарніла й засохла і що

й вона, також як Сковорода, відродиться в зв'язку з його відродженням. Але для цього потрібно, щоб український нарід, що для нього духовно працював Сковорода, хоч тепер ознайомився з його філософією і його творами».

Відтоді минуло майже століття. Та сказане зберігає усю свою значущість і для нашого часу. Адже практично нерозкритими так і залишилися безцінні скарби сквородинівської духовної спадщини. Тим часом пригадаймо слова видатного вітчизняного вченого Дмитра Чижевського: «Сковорода стоїть у центрі української духовної історії». «Все його життя, – писав у монографії, присвяченій Сковороді, відомий російський філософ Володимир Ерн, – було пройняте незвичайним пориванням до потойбічної, божественної Правди... Постаць Сковороди – одна з найбільш незвичайних протягом всієї історії людської думки, і життя його – одне з тих рідкісних, чистих і благородних життів, якими по справедливості може пишатися людство».

Він випереджував свою добу

Продовжуючи платонівську й християнську традиції, Сковорода розробив в українській філософській думці вчення про серце, як духовне осереддя, що єднає людину з Богом. Започаткована ним кордоцентрична концепта, знайшла подальший розвиток у творах відомого українського філософа ХІХ століття Памфіла Юркевича, її продовжили пізніше І. Франко, Леся Українка, М. Гоголь. Світогляд Сковороди вплинув на становлення філософії В. Соловйова, М. Бердяєва, М. Лоського, цілого ряду інших мислителів.

Дослідники філософської спадщини Григорія Сковороди вказують, що, випереджаючи свою добу, він впливав на освічені верстви сучасного йому середовища, а також на моральне пробудження простого народу. Високу оцінку світогляду і особі Сковороди давав Лев Толстой, який неодноразово у своїх етико-філософських і релігійних творах використовував думки українського мудреця, близькі йому за духом. Іван Франко називав Григорія Сковороду найвизначнішим «духовним діячем» ХVІІІ століття, «цілком новим явищем» в українській культурі «з огляду освіти, широти поглядів і глибини думок».

Ще в одній із ранніх монографій ХІХ століття, присвяченій Г. Сковороді, письменник Г. П. Данилевський писав, що «кращим доказом ваги і громадського впливу Сковороди є те, що без нього в певній мірі не було б довгий час засновано першого університету на Україні». Засновник Харківського університету В. Н. Каразін, говорячи про особу Сковороди, зазначив: «Ми під чуприною та в українській свитині мали свого Піфагора, Орігена та Лейбниця».

«І, хоч Григорій Сковорода, – як писав про це академік Д. І. Багалій, – завжди почував себе сином України, його проповідь, його філософія, його мудрість мали універсальний, всесвітній характер і годилися не тільки для одних українців, а й для всіх людей, якої б вони не були віри чи нації». І незалежно від того, якою бачилась постать Сковороди або феномен його творчості численним дослідникам, вочевидь ясно: **творчість нашого генія є українським виквітом духу.**

Адже й **призначення філософії Сковорода вбачав у тому, щоб підносився дух, облагороджувалось людське серце і високими ставали помисли. Випереджаючи свій час, Сковорода розкривав перед тими, хто прагнув істини, скарби найвищого знання про Закони Буття. «Сіє то єсть быть пророком или философом, прозреть сверж пустыни, сверж стихийной бражди нечто новое, нестареющее, чудное и вечное, и сіє возвещать».** Так він говорив і в цьому бачив мету свого життя.

Храм Божий – у тобі

Сковорода стверджував, що сприймання найвищих істин можливе тільки на шляху духовного переродження. Широчінь його освіти, знання мов дозволяли вивчати праці стародавніх мислителів в оригіналах і передавати іншим те, що було близьке його духовному зорові. Боговидцем і найкращим мужем іменував Григорій Сковорода Платона. А самого Сковороду неодноразово називали і українським Сократом. Подібно до того, як вчитель Платона Сократ говорив про себе: «Хожу и убеждаю каждого из вас, молодого и

старого, заботиться раньше и сильнее не о телах или о деньгах, но о душе...», – так застерігав і Сковорода: **«Навчитися найвеличнійшому мистецтву життя – справа дуже важка... Пам'ятай, що ти храм Божий... Перш за все збережи душу!» «Привитайся с древними языческими философами. Побеседуй с отцами Вселенскими. Баснословныя древних мудрецов книги есть то самая предревняя богословія».**

Світогляд українського мудреця XVIII століття Сковороди надивовижу співзвучний із Вченням Живої Етики, яке у першій половині XX століття було дане людству через Реріхів. Адже Істина єдина, і кожне вчення чи філософська система певною мірою розкривали її в усі часи. **«Существование человечества очень древнее, и в течение веков всевозможные искры Мудрости проливались на землю, но каждый круг имеет свой ключ»**, – говорить у Сокровенному Вченні.

Які ж знання про сенс земного існування передавав Сковорода тим, хто прагнув знати істину? Він говорив про безсмертя духу і безперервність людського існування, мета якого – невпинний рух до вдосконалення: **«Жизнь наша есть... путь непрерывный. Мир сей есть... океан,... вельми немногими счастливыми безбедно преплавляемый. А поколь мы в телесной темнице заключены, то сия жизнь не иное что есть, как невольническая работа, для которой внутренний наш человек будь-то в ссылку сослан в места тленные и горним небесным жилищам совсем противные. Но верую, что сіє Бог сделал для того... дабы в плоть облеченный человек, взирая на нетленной республики благочиніе, изображал бы оное в житіи своем постоянно».**

Легкість засвоєння, вроджені здібності, на думку Сковороди, – це пригадування набутого в інших перевтіленнях. Посилаючись на Платона, він пише: **«Не можно тому статься, чтоб находящийся внутрь нас дух не был бессмертный... Сіє довольно видно отгуду, что человек, будучи еще мальчиком и трудных обучаясь наук, столь скоропостижно безчисленные примечания понимает, что, по-видимому, он не в первый раз оные слышит,**

а только протверживает то, что ему знакомо. Сіє мнение есть почти все Платоново».

Плекай серце, бо в ньому – любов

Сковорода знає, що на шляхах народжень і смертей важливі тільки набутки духовності. **«Дні і ночі... будемо прагнути, скеровувати всяку думку... до того миру, що перевищує всякий розум... Чим більше холоне жар низьких пристрастей, тим ближче наближаємось ми до цього божественного оплоту»,** – писав Сковорода найближчій за духом людині – своєму учневі Михайлу Ковалинському.

Мислитель щедро дарував людям скарби власного серця, невтомно нагадуючи про першооснову, що єднає їх з Богом. Він мав на увазі серце. Сковорода вбачав у серці ту силу, що може стати шляхом преображення внутрішньої сутності людини.

«Сердце же, а не плоть есть истинным человеком. Чистое сердце, святыня, блаженство...» – вірив Сковорода. – **«Душа... в духа, а дух в сердце... преобразился».** **«Глава в человеке всему – сердце человеческое»,** – говорив український мудрець і згадував біблійного пророка: **«Помню слова Іереміино сіє: «Глубоко сердце человеку, паче всех, и человек есть...».** У «філософії серця» Сковороди акцентується увага на очищенні серця як передумові духовного відродження людини. **«Очищайте сердце ваше, – пише мислитель, – для принятия новаго духа. Кто старое сердце отбросил, тот сделался новым человеком. Горе сердцам затверделым...».**

Сковороду справді можна назвати оспівувачем серця. Здається, у самій глибині його душі, зародилися схвильовані слова: **«О чистое сердце... Ты еси Божіє».**

А тапер залишається згадати рядки із Вчення Живої Етики: **«Учителя всех времен преподавали человечеству чистые пути духа для поступления в связь с Высшими Мирами, но лишь немногие предпочитают путь, явленный сердцем».**

Сковорода говорить про причетність людини до буття Всесвіту. Цю істину

стверджували ще античні мислителі. Космічне спрямування філософської думки Сковороди виявилось, зокрема, у вченні про видиму і невидиму, тобто тілесну і духовну натури, і великий і малий світи, де людина – мікрокосм – є відображенням великого світу – макрокосму.

Філософ зосереджував увагу на тому, що духовна сутність людини є найголовнішою основою: **«... Есть два человека в человеке одном, и два отца – небесный и земный, и два миры – первородный и временный, и две природы – божественная и телесная, во всем-на-всем».**

«Для Сковороды, – писав філософ Володимир Ерн, – ключ ко всем разгадкам жизни, как космической, так и божественной, есть человек, потому что все вопросы и все тайны мира сосредоточены для него в человеке. Не разгадав себя, человек ничего не может понимать в окружающем; разгадав же себя до конца, человек проникает самую глубокую тайну Вселенной».

«Я верю и знаю, – говорив Сковорода Ковалинському, – что все то, что существует в великом мире, существует и в малом, и что возможно и в малом мире, то возможно и в великом мире, по соответствованию оных и по единству всеисполнения исполняющего духа».

Прозирання у таїни Всесвіту пов'язане у філософії Сковороди із центральною для нього темою самопізнання. Він згадує, що напис на Дальфійському храмі: «Пізнай себе» був відомий із найдавніших часів. **«И не дивно, что древние египтяне, евреи и еллины, – писав мислитель, – высоко почитали слово сіе... От познания себя самого входит в душу свет ведения Божия...».**

Отже, шлях самопізнання, на думку Сковороди, – необхідна передумова для духовного самовдосконалення. І на цьому шляху самопізнання людина має збагатити власні здібності. Тобто осягнути начала, внесені в її природу вищою волею. І вже відповідно до цього обирати свою життєву долю. З огляду на це мислителем розроблено концепцію «сродної праці». Він загострює увагу на тому, що людина приходить у життя із певним призначенням. **«Нужно только узнать себя, куда кто рожден. И сіе-то есть с Богом щасливо вступить в**

звание, когда человек не по своим прихотям и не по чужим советам, но, вникнув в самого себя и вняв живущему внутри и зовущему его Святому Духу, последуя тайному его мановению,... придержитя той должности для которой он в мире родился, самым Вышним к тому предопределен... Зачем хвататься за должность, не ведая, будеш ли в ней щасливым?... Узнай себе. Внемли себе и послушай Господа своего».

Своє вчення він підтверджував життям

Тема про Сковороду – філософа, просвітителя, і людинознавця – справді невичерпна. Його треба читати і вивчати, переймаючись тим, що він приніс своєму народові. Григорій Савич Сковорода – наша національна гордість. З його допомогою ми маємо обробляти, користуючись його ж висловом, свою душевну ниву. Це було необхідним завжди. І конче необхідне зараз. У цьому – майбутнє.

Вчення, духовна творчість Сковороди неспростовні, бо підтверженні усім його життям. Адже ніби про себе казав він у настанову іншим в одному із трактатів: **«Долго сам учишь, если хочешь учить других... Проповедуя слово истины Божия, утверждай оно не порочною жития чудесами. Нельзя построить словом, если то же самое разорять делом».**

Якщо поглянути на історію різних народів, то кожен з них славний своїми геніями – вченими, мудрецами, державними діячами. Платон, Сократ, Піфагор – у Греції; Сенека, Марк Аврелій – у Римі; Конфуцій і Лао Цзи – в Китаї; Будда, Рамакрішна і Вівекананда – в Індії; Якоб Беме і Микола Коперник – в Європі; преподобні Сергій Радонезький та Серафим Саровський – у слов'ян. Кожна нація у скарбницю мудрості зробила свій внесок.

І нині в образі великого українця маємо, крім його вчень, особистий приклад мудреця, його цілісну натуру: що казав, те й першим робив сам. Тож будемо прагнути бути гідними мудрості українського мислителя Григорія Сковороди.

Легенди та перекази про Г. Сковороду

Видатний український філософ-містик, богослов, поет та педагог був чи не найцікавішою постаттю історії українського духу. Офіційних даних щодо цієї постаті, яка стала мегапопулярною вже за життя, збереглося небагато. Натомість є чимало легенд.

Народився Григорій Сковорода на Полтавщині у родині спадкових козаків. Про точну дату народження світ дізнався лише через 200 років після народження філософа. Саме тоді дослідники віднайшли в одному із листів Сковороди згадку про святкування власного дня

народження.

Григорій Сковорода мав виняткові здібності до навчання. Вже у 16 років вступив до Києво-Могилянської академії – першого вищого навчального закладу в Україні. Вивчав латинську, грецьку, церковнослов'янську, польську, німецьку та інші мови. Грав на сопілці, флейті, скрипці, гусях, лірі, бандурі. Проте вищої освіти так і не отримав.

Працюючи педагогом у Харківському колегіумі, мав власну систему оцінювання. Замість балів він писав справжні вирoki: «вельмитуп», «справжнє безглуздя», «досить гострий», «звероквострое» тощо.

Григорія Савича називають зачинателем жанру байки. Він писав твори переважно староукраїнською та латинською.

Надавав перевагу особистій духовній свободі. Філософські трактати присвячував переважно етиці. А головним сенсом людського існування вважав самопізнання.

Відстоював права людської особистості в кожній людині, що на ті часи означало сильну демократичну тенденцію. Відкрито засуджував московських гнобителів.

Образ Григорія Сковороди оточений переказами та легендами, які з вуст в уста передавалися десятками років.

Одна з найвідоміших легенд про Сковороду полягає у тому, що Григорій Савич умів передбачати долю. Доводять це двома історіями. Перша розповідає про його гостини у Києві. Мовляв, одного разу він приїздив у гості до друга Іустина. Пішов прогулятися Подолом – аж раптом відчув трупний запах. Сковорода зібрав речі і поїхав геть з міста, а за кілька тижнів у Києві розпочалася епідемія чуми, а місто закрили.

За іншою легендою, Григорій Савич точно знав дату своєї смерті. За переказами, 9 листопада 1794 року після обіду поет узяв лопату, викопав собі могилу, потім пішов у кімнату, надів чисту білизну, підклав під голову сумку з власними пожитками і ліг спати, ніколи більше не прокинувшись.

За словами його сучасників, він завжди мав при собі Біблію, записники з творами та думками, а також сопілку (чи флейту). Мандруючи, він спинявся у добрих людей, які приймали його не за гроші, а для того, щоби послухати. Він розповідав про інші міста та країни, про слово Боже та про науку, а ще по-дружньому підказував та давав практичні поради для життя.

Слава про таку надзвичайну людину швидко розлетілася, тож мислителю були скрізь раді, його чекали. Оскільки він мав знайомих в усіх куточках країни, вважається, що завдяки його впливові відбулося відкриття Харківського університету. Ідею про навчальний заклад вирішив втілити у життя Василь Каразін — тридцятирічний дворянин. Для того, аби заклад був створений і запрацював, потрібні були неабиякі кошти, які молодий чоловік збирав з дворянства. Це були добровільні внески, тож дива могло й не статися.

Та величезна на той період сума в шістсот вісімнадцять тисяч карбованців була отримана. Подейкують, що ті, хто вніс свою частку до цієї великої справи були заздалегідь підготовлені Г. Сковородою.

Щодо зустрічі Катерини II з філософом існує декілька переказів. В одному з них говориться про те, що цариця забажала побачити вже за життя відомого українського філософа особисто. Він прибув на її запрошення до палацу. Коли зайшла цариця до приймальної зали, всі присутні вклонилися, крім Сковороди. На питання Катерини, чому він не кланяється, відповів: «Не я бажав тебе бачити, а ти сама захотіла на мене подивитися. А як же ти мене роздивишся, коли я перед тобою удвоє зігнуся».

Ще за однією історією говориться, що Г. Сковорода відпочивав обабіч дороги, поряд ходила вівця, коли до нього прийшли вісники від цариці і повідомили про те, що Катерина II хоче, аби він жив у Петербурзі. На це письменник відповів: «Мені дудка і вівця дорожчі царського вінця».

Запрошували Г. Сковороду і до церковної служби, але на це він коротко і ясно говорив: «Не хочу поповнювати ряди фарисеїв».

Всім відомо, що мислитель все життя був самотнім, але не всі знають, що він був закоханий і навіть хотів одружитися, але не зміг. Прагнення до свободи переважило, і він покинув наречену прямо на весіллі. Тож залишився самотнім. Ще подейкують, що він свідомо зарікся від інтимного життя.

Афоризми Григорія Сковороди

❖ Не той дурний, хто не знає... але той, хто знати не хоче.

❖ Хто соромиться визнати недоліки свої, той з часом безсоромно виправдовуватиме своє невігластво, яке є найбільшою вадою.

❖ Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає вчитися, хоча б зовні він і здавався бездіяльним.

❖ Ні про що не турбуватись, ні за чим не турбуватись — значить, не жити, а бути мертвим, адже турбота — рух душі, а життя — се рух.

❖ Хто швидко приліплюється до нової думки, той швидко від неї і відпадає.

❖ Що може бути солодше за те, коли любить і прагне до тебе добра душа?

❖ Найгірша хвороба – хворіти духом.

❖ Надмір породжує пересит, пересит — нудьгу, нудьга ж — душевну тугу, а хто хворіє на се, того не назвеш здоровим.

❖ Любов виникає з любові; коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю.

❖ Любов ніяким чином не може бути вічною і міцною, якщо породжується тлінними речами, тобто багатством...

❖ Де серце повне вагань, там огида і нудьга.

❖ Життя наше – це подорож, а дружня бесіда – це візок, що полегшує мандрівникові дорогу.

- ✧ Хіба розумно чинить той, хто, починаючи довгий шлях, в ході не дотримує міри?
- ✧ Найбільша справа, коли вона без природженості робиться, втрачає свою честь і вартість.
- ✧ Як купці вживають застережних заходів, аби у вигляді добрих товарів не придбати поганих і зіпсутих, так і нам слід якнайретельніше пильнувати, щоб, обираючи друзів, цю найліпшу окрасу життя, більше того — неоціненний скарб, через недбальство не натрапити на щось підроблене.
- ✧ Чисте небо не боїться блискавки та грому.
- ✧ Не все те отрута, що неприємне на смак.
- ✧ З усіх утрат втрата часу найтяжча.
- ✧ Бери вершину і матимеш середину.
- ✧ Добрий розум, робить легким будь-який спосіб життя.
- ✧ Що швидко запалюється, те раптово гасне.
- ✧ Найкраща помилка та, якої допускаються у навчанні.
- ✧ Наскільки трудне все те, що непотрібне і дурне! Наскільки легке і солодке все, що істинне і потрібне.
- ✧ Коли ти не озброїшся проти нудьги, то стережись, аби ця тварюка не спихнула тебе не з мосту, як то кажуть, а з чесноти в моральне зло.
- ✧ То навіть добре, що Діоген був приречений на заслання: там він узявся до філософії.
- ✧ Так само як боязкі люди, захворівши під час плавання на морську хворобу, гадають, що вони почуватимуть себе краще, коли з великого судна пересядуть до невеличкого човна, а відти знову переберуться у тривесельник, але нічого сим не досягають, бо разом з собою переносять

жовч і страх, — так і життєві зміни не усувають з душі того, що завдає прикрості і непокоїть.

- ✧ До яких пороків призводять здоров'я з багатством? Цілі республіки через те пропали. Чому ж ти багатства бажаєш як щастя? Щастя нещасливим не робить. Чи не бачиш і тепер, скількох багатство, як навіть світового потопу, пожерло, а душі їхні від надмірних затій, як млинове каміння, самі себе з'їдаючи, без зерна крутяться.
- ✧ Живуть на землі й ті, хто ні про що не думає, як лиш розбагатіти, нажертися, напитися, нарядитися. Тікайте від розмов з цими пожадливими до наживи. В серці їх погане сім'я виплоджує жовч і зміїну отруту, що вбиває душу.
- ✧ Безумцеві властиво жалкувати за втраченим і не радіти з того, що лишилось.
- ✧ Духовна зброя дужча за тілесну.
- ✧ Більше думай і тоді вирішуй.
- ✧ Не все те неправильне, що тобі незрозуміле.
- ✧ Хворий смак твій – тим поганий і суд твій
- ✧ Скільки зла таїться всередині за гарною подобою: гадюка ховається в траві.
- ✧ Ти не можеш віднайти жодного друга, не нашукавши разом з ним і двох-трьох ворогів.
- ✧ Хто добре запалився, той добре почав, а добре почати — це наполовину завершити.
- ✧ О, коли б змога писати так само багато, як і мислити!
- ✧ З плодів та і того, який кінець, суди всяку справу.

- ✧ Не можна збудувати словом, коли те ж саме руйнувати ділом.
- ✧ Майбутнім ми маримо, а сучасним гордуємо: ми прагнемо до того, чого немає, і нехтуємо тим, що є, так ніби минуле зможе вернутись назад, або напевно мусить здійснитися сподіване.
- ✧ Землеробство вдсятеро ліпше всіх кручених наук, тому що воно для всіх найпотрібніше.
- ✧ Зовсім мертва людська душа, позбавлена природної своєї справи, подібна до каламутної і смердючої води, що замкнена в темряві.
- ✧ У тих, хто душею низький, найкраще з написаного і сказаного стає найгіршим.
- ✧ Не суди лиця, суди слово.
- ✧ О, коли б ми в ганебних справах були такі ж соромливі і боязкі, як це часто ми буваємо боязкі і хибно соромливі у порядних вчинках!
- ✧ Уподібнюйся пальмі: чим міцніше її стискає скеля, тим швидше і прекрасніше здіймається вона догори.
- ✧ Глупість тисячі нерозумних живописців не може примусити нас зневажати живописне мистецтво, а навчає, що ця наука многотрудна, і тільки дехто з величезної кількості любителів її осягає.
- ✧ Годі побудувати словом, коли те саме руйнувати ділом.
- ✧ Визначай смак не по шкаралупі, а по ядру.
- ✧ Розум завжди любить до чогось братися, і коли він не матиме доброго, тоді звертатиметься до поганого.
- ✧ З видимого пізнавай невидиме.
- ✧ Не хапайся за хвіст, поминувши голову.

- ✧ Одне мені тільки близьке, вигукну я: о школо, о книги!
- ✧ В усіх науках і мистецтвах плодом є вірна практика.
- ✧ Щасливий, хто мав змогу знайти щасливе життя. Але щасливіший той, хто вміє ним користуватись.
- ✧ Звірившись на море, ти перестаєш належати сам собі.
- ✧ Не досить, щоб сяяло світло денного сонця, коли світло голови твоєї затьмарене.
- ✧ Похибки друзів ми повинні вміти виправляти або зносити, коли вони несерйозні.
- ✧ Немає нічого небезпечнішого за підступного ворога, але немає нічого отруйнішого від удаваного друга.
- ✧ Немає смертельнішої для суспільства виразки, як марновірство – сховок лицемірам, прикриття шахраям, затінок дармоїдам, стрекало і піджога недоумкуватим.
- ✧ Мудрець мусить і з гною вибирати золото.
- ✧ Істина є безначальна.
- ✧ Коли велика справа — панувати над тілами, то ще більша — керувати душами.
- ✧ Хіба не любов усе єднає, будує, творить, подібно до того, як ворожість руйнує?
- ✧ Хто дочекається кінця у вічноплинному джерелі?
- ✧ Збери всередині себе свої думки і в собі самому шукай справжніх благ. Копай всередині себе криницю для тої води, яка зросить і твою оселю, і сусідську.

- ✧ Хто сліпий, тому скрізь ніч. Якщо ти темрява – скрізь для тебе пекло
- ✧ Для шляхетної людини ніщо не є таке важке, як пишний бенкет, особливо коли перші місця на ньому займають пустомудрі.
- ✧ Неправда гнобить і протидіє, але тим дужче бажання боротися з нею.
- ✧ Чи знаєш ти, яких ліків вживають ужалені скорпіоном? Тим же скорпіоном натирають рану.
- ✧ Як ліки не завжди приємні, так і істина буває сувора.
- ✧ Все минає, але любов після всього застається.
- ✧ Кому душа болить, тому весь світ плаче.
- ✧ Сліпі очі, коли затулені зіниці.
- ✧ Тоді лише пізнається цінність часу, коли він втрачений.
- ✧ Ти робиш найкращу і для тебе рятівну справу, коли твердо ступаєш по шляху доброго глузду.
- ✧ Як нерозумно випрошувати те, чого можеш сам досягти!
- ✧ Коли ти твердо йдеш шляхом, яким почав іти, то, на мою думку, ти щасливий.
- ✧ Всяка їжа і пиття смачні й корисні, але треба знати час, місце і міру.
- ✧ Коли риба спіймана, вона вже не потребує принади.
- ✧ Лід на те й родиться, аби танути.
- ✧ Демон проти демона не свідчить, вовк вовчого м'яса не їсть.
- ✧ Краще голий та правдивий, ніж багатий та беззаконний.
- ✧ Без ядра горіх ніщо, так само як і людина без серця.

- ✧ Що дає основу? – Любов. Що творить? – Любов. Що зберігає? – Любов, любов. Що дає насолоду? – Любов, любов, початок, середина і кінець, альфа і омега.
- ✧ Облиш забобони, обмий совість, а потім одержу, залиш усі свої хиби і підіймайся!
- ✧ Наступний, весело освітлений день — плід учорашнього, так само як добра старість — нагорода гарної юності.
- ✧ Солодке пізнає пізніше той, хто може проковтнути неприємне.
- ✧ Не любить серце, не бачачи краси.
- ✧ Що вподобав, на те й перетворився.
- ✧ Бути щасливим – це значить пізнати, знайти самого себе.
- ✧ Не за обличчя судіть, а за серце.
- ✧ Кожен є той, чиє серце в нім: вовче серце — справдешний вовк, хоч обличчя людське; серце боброве — бобер, хоча вигляд вовчий; серце вепрове — вепр, хоч подоба бобра.
- ✧ Будь вовк кухарем, ведмідь м'ясником, а лошак під верхівцем. Це справа чесна. Коли ж вовк грає на сопілці, ведмідь танцює, а лошак носить поноску, не можна не сміятись. Всяка нешкідлива непристойність смішить. А коли вже став вовк пастухом, ведмідь ченцем, а лошак радником, це вже не жарт, а біда.
- ✧ Коли відняти від людини споріднене діяння, тоді їй – смертельна мука. Сумує й непокоїться, мов бджола, замкнена в світлиці, коли сонячний промінь, який пронизує вікна, кличе її на медоносні луки. Ця мука позбавляє людину здоров'я, тобто злагоди, забирає бадьорість і розслаблює. Тоді людина усім невдоволена, гидує і становищем своїм, і місцем прожиття...

- ✧ Коли є червінець, навіщо бажати, щоб і гаманець був золотий.
- ✧ Чи може людина, сліпа у себе вдома, стати зрячою на базарі?
- ✧ Пізнаєш істину — ввійде тоді у кров твою сонце.
- ✧ Хіба може говорити про біле той, котрому невідоме, що таке чорне?
- ✧ Світло відкриває нам те, про що ми у темряві лише здогадувалися.
- ✧ На новий путівець шукай нові ноги.
- ✧ Не може не блудити нога твоя, коли блудить серце.
- ✧ Ніхто не може вбити в собі зло, коли не втямить спершу, що таке те зло, а що добро. А не визнавши сього у себе, як можна взнати і вигнати його в інших.
- ✧ Коли повз тебе проходить п'яний, ти так думай: Бог дав тобі видовище, щоб ти на чужому прикладі усвідомив, яке велике зло пияцтво – біжи від нього!
- ✧ Що з того, коли листок зовні зелений, та корінь позбавлений життєвого соку?
- ✧ Не називай солодким те, що породжує гіркоту.
- ✧ Чи не дивина, що один у багатстві бідний, а інший у бідності багатий?
- ✧ Вода без риби, повітря без пташок, час без людей бути не можуть.
- ✧ Не все те недійсне, що недосяжне дитячому розумові.
- ✧ Тінь яблуні не заважає.
- ✧ Без бажання все важке, навіть найлегше
- ✧ Вірю, що більше елею має в своїх гладеньких словах улесник, аніж батько, коли карає, і що фальшива позолота блищить краще від самого

золота... Але згадай приказку: «Вихвалявся гриб гарною шапкою, та що з того, коли під нею голови нема».

- ✧ Я... дуже задоволений тим, що не подобаюсь... мерзотникам. Похвально не подобатись поганим.
- ✧ Шукаємо щастя по країнах, століттях, а воно скрізь і завжди з нами; як риба в воді, так і ми в ньому, і воно біля нас шукає нас самих. Нема його ніде від того, що воно скрізь. Воно схоже до сонячного сяйва — відхили лише вхід у душу свою.
- ✧ Істина спалює і нищить усі стихії, показуючи, що вони лише тінь її.
- ✧ Математика, медицина, фізика, механіка, музика зі своїми сестрами — чим глибше їх пізнаємо, тим сильніше палять серце наше голод і спрага.
- ✧ Невже ти не чув, що сини віку мудріші від синів дня?
- ✧ Не розум від книг, а книги від розуму створились.
- ✧ Не дивина дорогу віднайти, але ніхто не хоче шукати, кожен своїм шляхом бредє та іншого веде — в цьому і важкість.
- ✧ Коли не можу нічим любій Вітчизні прислужитися, в кожному разі з усієї сили намагатимуся нікому ні в чому не шкодити.
- ✧ Природа прекрасного така, що чим більше на шляху до нього трапляється перешкод, тим більше воно вабить, на зразок того найшляхетнішого і найтвердішого металу, який чим більше треться, тим прекрасніше виблискує.
- ✧ Як хто посіє в юності, так пожне в старості.
- ✧ А я як був, так і тепер – подорожній.

Висловлювання відомих людей про Григорія Сковороду

- ✧ «Хто спостерігає між вічністю і часом, світлом і пільмою, істиною і неправдою, добром і злом і хто має переважне право вибирати істинне, добре, досконале, все здійснюючи насправді, в будь-якому місці, бутті, становищі, званні, мірі, – той мудрий, той праведний. Такий є муж, про якого тут ітиме мова» Михайло Ковалинський
- ✧ «Зроблю маленьку книжечку. Хрестами і візерунками з квітами кругом листочки обведу та й списую Сковороду» Тарас Шевченко
- ✧ «Творчість Сковороди була визначним явищем в українській культурі. Вона підготовляла шлях Котляревському, Квітці-Основ'яненку та іншим письменникам епохи становлення нової української літератури» О. Білецький
- ✧ «Якби ніхто нічого не знав про Г. Сковороду, якби час не пощадив для нас його рукописні твори..., якби народ не зберіг легенд про його дивовижне життя, якби зосталася одна-єдина його епітафія, то і вона блиснула для людства спалахом дивовижної сили і осяяння: «Світ ловив мене та не впіймав!»» Іван Драч
- ✧ «Мало можна вказати таких народних постатей, якою був Сковорода і яких би так пам'ятав і поважав народ. На всьому обширі від Острогозька до Києва у багатьох будинках висять його портрети. Його мандрівне життя є предметом оповідань і легенд» М. Костомаров
- ✧ «Г. Сковорода, мов та Діва Божа, – істина, хто в убогості творив промисел Божий – продовжував рід людський, примножував для власної вигоди чесною працею добро» М. Жулинський
- ✧ «Його біографія, мабуть, ще краща за його твори, але які гарні його твори» Л. Толстой

- ✧ «Благословенні ви, сліди,
Не змиті вічності дощами,
Мандрівника Сквороди» М. Т. Рильський
- ✧ «Великий наш філософ щедрю залишив нам спадщину по собі: обсягом широку, змістовністю глибоку і щодо світогляду свого – чисту та моральну... Великий наш філософ, який був у конфлікті з царями, царедворцями й панами, багато від цих останніх у житті зазнав переслідувань, заборон і обмежень... Але ж потоки творчого мислення Сквороди такі були потужні, що вони спадаючи із верховин у долину, ламали на своїй путі усі колючки і бур'ян, перестрибуючи через каміння гостре, і розливалися широко по всім роздоллі» Павло Тичина
- ✧ «Ревнильник істини й духовного буття,
він мудрий словом, розумом, життям,
прихильник простоти й найвищої свободи,
він щирий друг, йому убогість не біда.
Досяг верхів наук, пізнавши дух свободи.
Достойний приклад всім серцям – Скворода» М. Ковалинський
- ✧ «Найцікавіша постать історії українського духу» Д. Чижевський
- ✧ «Скворода стоїть у центрі української духовної історії»
Дмитро Чижевський
- ✧ «Припадаючи до зачарованих джерел пристрасного слова і пристрасної мислі Григорія Сквороди, ми відчуваємо, як сиві многотрудні віки проходять через наші серця» М. Стельмах
- ✧ «Ти чуєш, Дніпре, ріко-хліборобе! Ще перший розум наш – Скворода Григорій – До тебе йшов у думнім щасті-горі,...»
Микола Вінграновський

- ✧ «Все його життя було пройняте незвичайним пориванням до потойбічної, божественної Правди... Постаць Сковороди – одна з найбільш незвичайних протягом всієї історії людської думки, і життя його – одне з тих рідкісних, чистих і благородних життів, якими по справедливості може пишатися людство» Володимир Ерн
- ✧ «Небагато можна вказати таких народних осіб, як то був Сковорода, та яких пам'ятає і поважає народ. На всьому обширі від Острога до Києва, в багатьох будинках висять його портрети; всякий письменний українець знає про нього, його ім'я відоме між масами темного люду. Як проповідник правди і добра, Сковорода став народним ідеалом мудреця».Микола Костомаров
- ✧ «Духовний діяч» XVIII століття, «цілком нове явище» в українській культурі «з огляду освіти, широти поглядів і глибини думок» Іван Франко
- ✧ «Кращим доказом ваги і громадського впливу Сковороди є те, що без нього в певній мірі не було б довгий час засновано першого університету на Україні» Г. П. Данилевський
- ✧ «Ми під чуприною та в українській свитині мали свого Піфагора, Орігена та Лейбниця» В. Н. Каразін
- ✧ «І, хоч Григорій Сковорода завжди почував себе сином України, його проповідь, його філософія, його мудрість мали універсальний, всесвітній характер і годилися не тільки для одних українців, а й для всіх людей, якої б вони не були віри чи нації» Д. І. Багалій
- ✧ «Філософське життя українського народу після Сковороди засохло й змарніло... Але треба додати до цього, що Сковорода, як філософ, тепер знов оживає, як це буває з великими мудрецьми... Про Сковороду і його філософію ми вже маємо... цілу літературу. Все це подає надію, що й філософська думка українського народу може не зовсім змарніла й

засохла і що й вона, також як Сковорода, відродиться в зв'язку з його відродженням. Але для цього потрібно, щоб український нарід, що для нього духовно працював Сковорода, хоч тепер ознайомився з його філософією і його творами» Д. І. Багалій

- ✧ «У тисячолітній історії української літератури Григорій Сковорода посідає особливе місце. Він був великим письменником XVIII століття; чийі «божественні пісні», байки, діалоги, трактати, притчі, листи завершують золоту добу українського бароко, а може, і барокову літературу всієї Європи. Окрім того, Сковорода – напрочуд глибокий філософ і богослов. Недарма його заведено розглядати або як мисленника, що втручав «питомо східнослов'янську стежину осягнення реальності», або як фундатора «філософії серця», або навіть як «найбільшого після перших отців Церкви християнського філософа світу».

Не боячись пересади, можна стверджувати, що на сьогодні Григорій Сковорода постає справжнім символом української духовності» Леонід Ушкалов

- ✧ «Сковорода – чи не один-єдиний український класик, який витримав ту кардинальну переоцінку цінностей, що відбувалася в нашій культурі 1920-х років. Навіть для найбільш тогочасних радикалів він залишився знаковою постаттю» Л. Ушкалов
- ✧ «Григорій Сковорода підготував ґрунт для створення літературної мови на основі народності, фундаторами якої стали згодом І. Котляревський і Т. Шевченко» В. Чемерис
- ✧ «Як і мудрець Конфуцій, Сковорода без перебільшення наш сучасник, наш співрозмовник на кожен день» Володимир Стадниченко

Фотогалерея

Музей-садиба Г. Сковороди

Надгробний камінь на могилі Григорія Сковороди
в с. Сковородинівці

Будинок Ковалівського А. в якому проживав Г. С. Сковорода.
В 1960 р. в кімнаті філософа створено громадський музей

Скульптура Г. Сковороди.
Фото взято із сайту: <https://art-sculptor.com/ua/worcs/grigorij-skovoroda/>

Дерев'яна скульптурна композиція на честь філософа у м. Рівне

Бюст Григорія Сковороди

700-річний дуб – улюблене місце мислителя

Стінопис у Вінниці. Фото з Facebook

Срібна ювілейна монета на честь Григорія Сковороди

Каліграфія з текстом : лист Сковороди до свого друга у м. Харкові.
Фото з Facebook

Виставка-інсталяція в науковій бібліотеці
Закладу вищої освіти «Подільський державний університет»

Періодична преса про Григорія Сковороду

1. Слабкий О. Великий гуманіст / О. Слабкий // Радянське Поділля. – 1962. – 2 груд. – С. 3.
2. Горський В. С. Філософія Сковороди у дореволюційних вітчизняних дослідженнях / В. С. Горський // Філософська думка. – 1972. – № 5. – С. 44-54.
3. Зильбершейн А. И. Педагогические взгляды Г. С. Сковороды / А. И. Зильберштейн, А. М. Доценко // Народное образование. – 1972. – № 11. – С. 83.
4. Кашуба М. В. В поисках счастья человеческого : о философских взглядах украинского мыслителя и поэта / М. В. Кашуба // Наука и религия. – 1972. – № 12. – С. 86-88.
5. Нічик В. М. Філософські попередники Г. С. Сковороди у Києво-Могилянській академії / В. М. Нічик // Філософська думка. – 1972. – № 2. – С. 46-60.
6. Сарбей В. Г. Над творами великого просвітника / В. Г. Сарбей // Вітчизна. – 1972. – № 12. – С. 201-204.
7. Світлична Г. Л. Г. С. Сковорода і Л. М. Толстой: про спільність і відмінність філософських поглядів / Г. Л. Світлична // Філософська думка. – 1972. – № 5. – С. 93-98.
8. Стогній І. П. Назустріч ювілею Г. С. Сковороди / І. П. Стогній // Філософська думка. – 1972. – № 2. – С. 113-114.
9. Дігтяр С. І. Образи співбесідників та їх роль у бабаївському циклі філософських діалогів Г. С. Сковороди / С. І. Дігтяр // Українське літературознавство. – 1973. – Вип. 18. – С. 103-109.

10. Марков А. П. «Сродна праця» – етичне поняття філософії Г. С. Сковороди / А. П. Марков // Філософська думка. – 1973. – № 3. – С. 116-120.
11. Гребенна П. П. Об'єкт дослідження – філософія Г. С. Сковороди / П. П. Гребенна, І. Я. Матковська // Філософська думка. – 1974. – № 1. – С. 132-134.
12. Компан О. На шляху у світове та вічне / О. Компан // Вітчизна. – 1984. – № 11. – С. 181-188.
13. Нічик В. М. Філософські попередники Г. С. Сковороди / В. М. Нічик // Філософська думка. – 1985. – № 2. – С. 69-80.
14. Барабаш Ю. Богослов? Мистик? Атеист? : [Глава из кн. «Знаю человека...», посвящ. укр. мыслителю и поэту XVIII в. Г. С. Сковороде] / Ю. Барабаш // Наука и религия. – 1988. – № 2. – С. 43-45 ; № 3. – С. 42-44 ; № 4. – С. 36-38.
15. Барабаш Ю. Из жизни «странного человека» : Григорий Сковорода : «Мандрь» или странствия / Ю. Барабаш // Москва. – 1988. – № 2. – С. 186-197.
16. Барабаш Ю. Григорий Сковорода : знаю человека / Юрий Барабаш // Радуга. – 1989. – № 5. – С. 139-162.
17. Кондратюк А. Григорій Сковорода і туркменський поет Махтумкулі / А. Кондратюк // Слово і час. – 1991. – № 8. – С. 71-73.
18. Криса Б. Из зерен Григорія Сковороди / Б. Криса // Дзвін. – 1991. – № 11. – С. 5.
19. Ерн В. Життя і особа Григорія Сковороди / В. Ерн // Березіль. – 1992. – № 11-12. – С. 150.
20. Марценюк С. Український Сократ: до 270-річчя з дня народження Г. Сковороди / С. Марценюк // Освіта. – 1992. – № 2. – С. 5.

21. Романець А. В. Джерело вогняне : (учення про самопізнання в діалозі Г. С. Сковороди «Наркісс») / А. В. Романець // Філософська і соціальна думка. – 1992. – № 8. – С. 129-162.
22. Сивокінь Г. Григорій Сковорода як читач Біблії / Г. Сивокінь // Слово і час. – 1993. – № 9. – С. 11-16.
23. Шевчук В. Ідея простоти в елітарному світогляді Григорія Сковороди / В. Шевчук // Україна : наука і культура. – 1993. – Вип. 26-27. – С. 86-98.
24. Бетко І. Сковорода – містик в культурологічній концепції Д. Чижевського / Ірина Бетко // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – № 5-6. – С. 37-47.
25. Йовенко С. Мить остаточного прозріння : від Григорія Сковороди – до Миколи Бажана / С. Йовенко // Вітчизна. – 1994. – № 9-10. – С. 108-120.
26. Сулима М. «Горная республика» Сковороди і «Загірна комуна» Хвильового / М. Сулима // Слово і час. – 1994. – № 2. – С. 43.
27. Титаренко Л. Світ не піймав його в Ковраї / Л. Титаренко // Голос України. – 1994. – 26 лист. – С. 6-7.
28. Федів Ю. Жити велів «по натурі» і «сродності» : Г. Сковорода / Федів Юрій, Волинка Григорій // Віче. – 1994. – № 4. – С. 124-131.
29. Войтюк А. «Поетичний сад» українського Сократа : Григорія Сковороди / Адам Войтюк // Віче. – 1995. – № 1. – С. 153-157.
30. Галузинская В. Григорий Сковорода / В. Галузинская // Киевские новости. – 1995. – № 2.
31. Генник-Березовська З. Григорій Сковорода : образ художній і справжній / З. Генник-Березовська // Слово і час. – 1995. – № 3. – С. 61-69.

32. Петров В. Особа Сковороди / Віктор Петров // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 1-2. – С. 191-212 ; № 3-4. – С. 169.
33. Солонська Н. Григорій Сковорода / Н. Солонська // Бібліотечний вісник. – 1995. – № 1. – С. 22-27.
34. Сурцова О. Притча і міф в історіософії Г. Сковороди / О. Сурцова // Київська старовина. – 1995. – № 3. – С. 56-65.
35. Шинкарук В. Проблеми філософії культури у творчості Г. С. Сковороди / В. Шинкарук // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 1-2. – С. 170-178.
36. Білоус Г. Вогонь у камені : [поема про Г. С. Сковороду] / Г. Білоус // Вітчизна. – 1996. – № 5-6. – С. 2-24.
37. Лесюк М. Українська живомовна стихія в творчості Г. Сковороди / М. Лесюк // Дивослово. – 1996. – № 8. – С. 38-41.
38. Соловей Е. Сковорода і світ / Е. Соловей // Всесвіт. – 1996. – № 7. – С. 154-156.
39. Стогній І. П. Про силу духу і вчення Г. С. Сковороди // Освіта. – 1996. – 2 жовт., № 53-54. – С. 5.
40. Холодний М. Уроки Григорія Сковороди / М. Холодний // Вітчизна. – 1996. – № 5-6. – С. 112-115.
41. Андрушко В. П'єр-Анжело Мандзоллі – натхненник Г. С. Сковороди? / В. Андрушко // Всесвіт. – 1997. – № 3-4. – С. 149-151.
42. Барабаш Ю. Григорій Сковорода / Ю. Барабаш // Слово і час. – 1997. – № 7. – С. 27-29.

43. Бородій М. До біографії Григорія Сковороди (кілька нововиявлених документів) / М. Бородій // Слово і час. – 1997. – № 11-12. – С. 10-20 ; 1998. – № 1. – С. 36-41.
44. Мандрівний учитель життя : до 275-річчя від дня народження Г. С. Сковороди // Освіта України. – 1997. – № 48.
45. Рязанцева Т. Образ нарциса в інтерпретації Григорія Сковороди / Т. Рязанцева // Людина і світ. – 1997. – № 11-12. – С. 23-24.
46. Сулима В. Розум небесний, розум земний / В. Сулима // Київ. – 1997. – № 11-12. – С. 124-132.
47. Мостова Т. Мандрівний учитель життя : розмова з Валерієм Шевчуком // Освіта України. – 1997. – № 48. – С. 8.
48. Шостак О. Реріхи і Шевченко та Сковорода / О. Шостак // Слово і час. – 1997. – № 2. – С. 79-83.
49. Гудзоватий І. «У моїй любій Гунгарії...» / І. Гудзоватий // Голос України. – 1998. – 11 квіт.
50. Прокопов Д. Є. Образ змія в діалогах Сковороди: контекст співвідношення трансцендентного та іманентного / Д. Є. Прокопов // Філософська думка. – 1998. – № 2. – С. 139-152.
51. Шпиталь І. Красен мудрістю син України. До 275-річчя від дня народження Григорія Сковороди / І. Шпиталь // Освіта України. – 1998. – 14 січ., № 2-3. – С. 9 ; 21 січ., № 4. – С. 5.
52. Підсоцький В. Ідея толерантності в етиці Григорія Сковороди / В. Підсоцький // Людина і світ. – 1999. – № 10. – С. 49-52.
53. Пригодій С. Кільце антології, антитетика у Г. Сковороди й Р. Емерсона / С. Пригодій // Слово і час. – 1999. – № 12. – С. 20-25.

54. Лупейко О. Григорій Сковорода в «Українській хаті» / О. Лупейко // Слово і час. – 2000. – № 2. – С. 56-58.
55. Федорчук Л. Простір і колір як категорії художнього світу Григорія Сковороди / Л. Федорчук // Слово і час. – 2000. – № 5. – С. 55-59.
56. Янів В. Проблема народного світогляду українців і спадщина Г. Сковороди / В. Янів // Народна творчість та етнографія. – 2000. – № 4. – С. 113-116.
57. Петров В. Г. С. Сковорода. Спроба характеристики / В. Петров // Київська старовина. – 2001. – № 4. – С. 109-120.
58. Ульяновський В. Віктор Петров: осягнення Сковороди / В. Ульяновський // Київська старовина. – 2001. – № 4. – С. 104-109.
59. Шпиталь І. Велетень духу, осягнений і неосягнений / І. Шпиталь // Дзеркало тижня. – 2001. – 3 лист., № 43. – С. 21.
60. Береза Б. Античністю зачарований : до 280-річчя від дня народження Григорія Сковороди / Б. Береза // Зарубіжна література. – 2002. – № 48. – С. 8.
61. Бовсунівська Т. Тематизація мовчання в поезії Григорія Сковороди / Т. Бовсунівська // Дивослово. – 2002. – № 6. – С. 50-54.
62. Денисенко Г. То де ж насправді народився Григорій Сковорода? / Г. Денисенко // Молодь України. – 2002. – 24 груд., № 165. – С. 3.
63. Костюченко В. Удостоєний безсмертя / В. Костюченко // Сільські вісті. – 2002. – 5 груд. – С. 3.
64. Мандрика М. Співець божественних пісень : до 280-річчя від дня народження Г. Сковороди / М. Мандрика // Освіта. – 2002. – 27 лист.-4 груд., № 55. – С. 6.

65. Матвієнко С. Опосередковане зізнання: Віктор Петров та його «Особа Сковороди» / С. Матвієнко // Слово і час. – 2002. – № 10. – С. 54-59.
66. Пепа В. Невпізнаний Григорій Сковорода / В. Пепа // Урядовий кур'єр. – 2002. – 3 груд.
67. Розумовський М. «Одійдіте, недруги лукаві, друзі, зачекайте на путі...» / М. Розумовський // Голос України. – 2002. – 3 груд.
68. Сікорський М. Григорій Сковорода на Переяславщині / М. Сікорський // Урядовий кур'єр. – 2002. – 17 серп.
69. Стадниченко В. Добрий і всюдисущий дух / В. Стадниченко // Дзеркало тижня. – 2002. – 6 квіт., № 13. – С. 19.
70. Стадниченко В. Єретик Сковорода / В. Стадниченко // Дзеркало тижня. – 2002. – № 46. – С. 23.
71. Стадниченко В. Мандрівний будитель народу / В. Стадниченко // Українська культура. – 2002. – № 11-12. – С. 29-31.
72. Стадниченко В. На прощу до Вчителя. Солодке заслання з гірким присмаком / В. Стадниченко // Демократична Україна. – 2002. – 3 груд., № 98-99. – С. 5-6.
73. Стадниченко В. Наш перший розум: документальна повість-подорож / В. Стадниченко // Вітчизна. – 2002. – № 11-12. – С. 15-73.
74. Стадниченко В. Солодке заслання з гірким присмаком / В. Стадниченко // Дзеркало тижня. – 2002. – 18 трав., № 18.
75. Стегній В. Неспійманий спокусник / В. Стегній // Демократична Україна. – 2002. – 10 груд.
76. Танана Р. «Світ ловив мене, та не впіймав» / Р. Танана // Сільський час. – 2002. – 4 груд., № 94. – С. 1, 6.

77. Щур Е. У пошуках істини / Е. Щур // Наука і суспільство. – 2002. – № 9-10. – С. 11-12.
78. Войтюк А. Григорій Сковорода: «Я доповнюю цим історію, а не руйную» / А. Войтюк // Віче. – 2004. – № 11. – С. 69-73.
79. Григорій Сковорода // Дивослово. – 2004. – № 6. – С. 29-32.
80. Діденко Л. В. Дуалістичний вимір людини в українській філософії XVIII сторіччя (за поглядами Г. Кониського та Г. Сковороди) / Л. В. Діденко // Філософська думка. – 2004. – № 3. – С. 65-76.
81. Коцур В. Спадщина Григорія Сковороди як фундамент історико-духовного виховання майбутніх учителів / В. Коцур // Освіта і управління. – 2004. – Т. 7, № 1. – С. 91-96.
82. Ушкалов Л. В. Про «вічну філософію» Григорія Сковороди / Л. В. Ушкалов // Березіль. – 2004. – № 3-4. – С. 164-173.
83. Федотова Т. Символіка сонця і вогню у світогляді Григорія Сковороди: синкретизм християнства та язичництва (вогнепоклонства) / Т. Федотова // Київська старовина. – 2004. – № 2. – С. 103-110.
84. Лисий І. Навколо Сковороди (з філософського життя України початку XX сторіччя) / І. Лисий // Філософська думка. – 2005. – № 2. – С. 67-82.
85. Швець В. Підсумковий урок за творчістю Григорія Сковороди / Віктор Швець // Дивослово. – 2005. – № 9. – С. 29.
86. Гнатюк Л. То якою ж мовою писав Григорій Сковорода? / Л. Гнатюк // Дивослово. – 2006. – № 3. – С. 44-48.
87. Мальцева О. В. Есхатологічний напрямок філософських мандрівок Г. Сковороди як шлях до формування універсальних ціннісних орієнтирів людського буття / О. В. Мальцева // Наука. Релігія. Суспільство. – 2006. – № 1. – С. 132-140.

88. Вільчинська С. Торпос українського кордологізму (Г. С. Сковорода) / С. Вільчинська // Філософська думка. – 2007. – № 5. – С. 84-103.
89. Грабовський В. Володар духовних скарбів / В. Грабовський // Літературна Україна. – 2007. – 19 квіт., № 15. – С. 7.
90. Грабовський В. Садівник із майбутнього : Григорію Сковороді – 285 / В. Грабовський // Літературна Україна. – 2007. – 29 листоп., № 46. – С. 1, 4.
91. Дудко Д. Геній і пігмеї або Григорій Сковорода перед судом жовтої преси / Д. Дудко // Літературна Україна. – 2007. – 28 черв., № 24. – С. 3.
92. Софійчук Г. «Сміючись, говорити правду» : байки Григорія Сковороди / Г. Софійчук // Дивослово. – 2007. – № 5. – С. 23-25.
93. Шибанов Г. Інтелектуально-мистецьке оточення Григорія Сковороди на Слобожанщині у 60-роках XVIII століття / Г. Шибанов // Київська старовина. – 2007. – № 1. – С. 151-159.
94. Білецький В. Есхатологічна спрямованість філософії Г. С. Сковороди / В. Білецький // Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. – № 2. – С. 121-125.
95. Киркач В. Н. Психічна структура людини крізь призму поглядів Г. С. Сковороди та К. Д. Ушинського / В. Н. Киркач // Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. – № 3. – С. 86-90.
96. Крушинський А. Мандрівник, мудрець, байкар, поет / А. Крушинський // Вісник Книжкової палати. – 2008. – № 1. – С. 46-47.
97. Мармуров В. В. Дружба та любов як компоненти духовності в етико-аксіологічних концепціях Г. С. Сковороди та П. Д. Юркевича / В. В. Мармуров, П. Г. Давидов // Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. – № 2. – С. 168-173.

98. Місця Слобожанщини, якими мандрував Григорій Сковорода // Історія України. – 2008. – № 21. – С. 16-17.
99. Наливайко С. Сковорода: таємниця славетного імені / С. Наливайко // Освіта і управління. – 2008. – Т. 11, № 4. – С. 97-107.
100. Панчук Л. «Пізнаєш істину – ввійде тоді у кров твою сонце» / Л. Панчук // Дивослово. – 2008. – № 10. – С. 21-23.
101. Тимощук В. Український Сократ : 3 грудня народився Григорій Савич Сковорода – просвітник, філософ, поет, педагог, який став найвидатнішою постаттю в культурному житті України XVIII століття / В. Тимощук // Урядовий кур'єр. – 2008. – 4 груд., № 228. – С. 16.
102. Ільницький Д. «Спершу поглянемо на світ очима Сковороди...» : розмова з Ростиславом Чопиком / Данило Ільницький // Дзвін. – 2009. – № 3-4. – С. 137-140.
103. Шевчук Т. Гесс де Кальве і Г. Сковорода: історія літературознавчого міфу / Т. Шевчук // Слово і час. – 2009. – № 8. – С. 83-89.
104. Галаур С. Муравським шляхом у Сковородинівку / С. Галаур // Урядовий кур'єр. – 2010. – 3 груд., № 227.
105. Надтонка О. Інтерпретація свободи в поглядах представників української духовної еліти (1750-1770 рр.) / О. Надтока // Київська старовина. – 2010. – № 5. – С. 47-53.
106. Ткаченко Л. І. Г. С. Сковорода про особливість і розвиток особистості: педагогічний підхід / Л. І. Ткаченко // Педагогіка і психологія. – 2010. – № 4. – С. 31-40.
107. Шевчук Т. Емблематичні збірки XVII-XVIII ст. у рецепції Г. Сковороди / Т. Шевчук // Слово і час. – 2010. – № 7. – С. 71-84.

108. Каланюк В. Байки Григорія Сковороди / В. Каланюк // Дивослово. – 2011. – № 10. – С. 24-28.
109. Красюк С. Слобожанський любомудр / С. Красюк // Науковий світ. – 2011. – № 6. – С. 18-19.
110. Шевчук Т. Барокова парадигма творчості Григорія Сковороди / Т. Шевчук // Дивослово. – 2011. – № 11. – С. 48-52.
111. Шевчук Т. Григорій Сковорода: шлях мудреця : п'єса / Т. Шевчук // Дивослово. – 2011. – № 1. – С. 29-32.
112. Шевчук Т. Музичний код творчості Григорія Сковороди / Т. Шевчук // Слово і час. – 2011. – № 5. – С. 24-35.
113. Григорій Сковорода (1722-1794) // Наука і суспільство. – 2012. – № 11-12. – С. 4-7.
114. Даниленко О. «Сковорода зоря у вічність промовля» / О. Даниленко // Урядовий кур'єр. – 2012. – 1 груд., № 222.
115. Йосипенко С. Л. Філософія Григорія Сковороди: проблеми, напрями і історія дослідження / С. Л. Йосипенко // Наука і суспільство. – 2012. – № 11-12. – С. 8-14.
116. Костюченко В. Григорій Сковорода – філософ, письменник, учитель, музикант, співець / Валентина Костюченко // Дивослово. – 2012. – № 11. – С. 11-13.
117. Костюченко В. Руссо і Сковорода : постаті / В. Костюченко // Слово Просвіти. – 2012. – 21-27 черв., № 25. – С. 12-13.
118. Ларіонов П. Із мандрів шляхами Сковороди : вшанування до 290-ї річниці від дня народження філософа світової величини / Павло Ларіонов // Урядовий кур'єр. – 2012. – 23 жовт., № 193. – С. 5.

119. Махінчук М. Дорогами Григорія Сковороди мандрує публіцист Володимир Садниченко в новій книзі «Садівник щастя» / Микола Махінчук // Літературна Україна. – 2012. – 11 жовт., № 39. – С. 11.
120. Махінчук М. Г. Дорогами Григорія Сковороди мандрує публіцист Володимир Садниченко / М. Г. Махінчук // Слово Просвіти. – 2012. – 25-31 жовт., № 43. – С. 13.
121. Махінчук М. Г. Дорогами Григорія Сковороди мандрує публіцист Володимир Садниченко в новій книзі «Садівник щастя» / Микола Махінчук // Голос України – 2012. – 6 жовт., № 188. – С. 22.
122. Мельник В. Григорій Сковорода – «національний філософ» : до 290-річчя від дня народження / В. Мельник // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 12. – С. 35-36.
123. Слободянюк Т. «От і нам на Україну післав Бог пророка в хвилини розпаду і розкладу морального... : [роздуми Михайла Чайковського] / Тетяна Слободянюк // Подільські вісті. – 2012. – 4 груд., № 181-182. – С. 8.
124. Сокур А. Українські народні перекази : Григорій Сковорода / А. Сокур // Дивослово. – 2012. – № 9. – С. 25.
125. Таборит М. Апостол правди і добра : до 290-річчя Григорія Сковороди / М. Таборит // Слово Просвіти. – 2012. – № 51. – С. 10.
126. Ткаченко Л. І. Г. С. Сковорода і В. О. Сухомлинський про розвиток особистості: традиція гуманістичної педагогічної думки / Л. І. Ткаченко // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 2. – С. 77-83.
127. Гнатюк Л. Чому вивчення мови Григорія Сковороди актуальне для українців у ХХІ столітті / Л. Гнатюк // Дивослово. – 2013. – № 5. – С. 53-58.

128. Йосипенко С. Філософія, релігія, модерність Григорія Сковороди / С. Йосипенко // Дивослово. – 2013. – № 5. – С. 51-52.
129. Коваленко О. Тихий голос розуму. Життєвий шлях Григорія Сковороди / О. Коваленко // Освіта України. – 2013. – 3 черв., № 22. – С. 15.
130. Симчич М. «Від Вишенського до Сковороди»: радянські дослідження української філософії XVI-XVIII ст. / М. Симчич // Філософська думка. – 2013. – № 1. – С. 71-80.
131. Усатенко Г. Про Григорія Сковороду, ідентичність і давню літературу / Г. Усатенко // Дивослово. – 2013. – № 5. – С. 47-50.
132. Ушкалов Л. Про нове академічне видання повної збірки творів Григорія Сковороди // Дивослово. – 2013. – № 5. – С. 59-62.
133. Кашуба М. В. Моральні вчення Цицерона і Плутарха у трактуванні Григорія Сковороди / М. В. Кашуба // Філософська думка. – 2014. – № 5. – С. 30-41.
134. Ушкалов Л. В. Людина межі : Григорій Сковорода в рецепції Михайла Драгоманова / Л. В. Ушкалов // Дивослово. – 2014. – № 10. – С. 52-57.
135. Токмань Г. Місце поетичної Сковородіани у системі діалогічно-екзистенційного вивчення української літератури / Г. Токмань // Дивослово. – 2015. – № 2. – С. 29-34.
136. Кирей Р. Сковорода прагнув українцям щастя / Р. Кирей // Урядовий кур'єр. – 2016. – 12 квіт., № 69. – С. 5.
137. Бреславець Б. Незламний Сковорода – незламна Україна / Борис Бреславець // Урядовий кур'єр. – 2022. – 19 листоп., № 247. – С. 6.

138. Полятинчук С. «Пізнай самого себе...», або ж «Душа і серце дорожче за тіло» / Славко Полятинчук // Подолянин. – 2022. – 17 листоп., № 47. – С. 6.

Бібліографічна Сковородіана

139. Григорій Сковорода : біобібліографія / склали: Е. С. Беркович, Р. А. Ставинська, Р. І. Штраймиш ; відп. ред. А. П. Ковалівський. – Харків : Вид-во Харків. ун-ту, 1968. – 184 с.
140. Лучук В. І. Іван Вишенський, Григорій Сковорода : реком. покажчик літератури / Володимир Іванович Лучук ; ред. М. П. Гуменюк ; АН УРСР, Львів. держ. наук. б-ка. – Львів, 1970. – 40 с.
141. Григорій Савич Сковорода. 1722-1972 : бібліографічний покажчик / Полтав. обл. упр. культури, Полтав. обл. держ. наук. б-ка ім. І. П. Котляревського ; склад. В. Вербицька, М. Геращенко. – Полтава, 1972. – 8 с. – До 250-річчя з дня народження.
142. Григорій Сковорода. Бібліографія / М-во вищої і серед. освіти УРСР, Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького ; відп. ред. А. П. Ковалівський ; вступ. ст. А. М. Ніженець. – Харків : Вид-во Харків. ун-ту, 1972. – 203 с.
143. Корчинська Т. Бібліографія філософської та суспільно-політичної літератури про Сковороду Г. С. : 1945-1972 рр. / Т. Корчинська // Філософська думка. – 1972. – № 5. – С. 99-104.
144. Григорій Сковорода в художній літературі та мистецтві : (короткий бібліографічний покажчик) / Чернівецька держ. обл. наук. б-ка ; склад. І. А. Співак. – Чернівці, 1983. – 16 с.

145. Драч І. Ф. Григорій Сковорода : бібліографічна повість / І. Ф. Драч, С. Б. Кримський, М. В. Попов ; ред. В. М. Нічик. – Київ : Молодь, 1984. – 216 с. : іл. – (Б-ка юнацтва).
146. Григорій Сковорода. 1722-1794 : бібліографічний покажчик / уклад. : Г. І. Гамалій, В. В. Шевченко. – Київ : Нац. Парламентська б-ка України, 2002. – 136 с.
147. Два століття сквородіани = Two centuries of skovorodiana : бібліографічний довідник / уклад. : Л. Ушкалов, С. Вакуленко, А. Євтушенко ; наук. ред. Л. Ушкалова. – Харків : Акта, 2002. – 528 с. – URL : https://books.google.com.ua/books/about/%D0%94%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D1%82%D1%8F_%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4.html?id=gxRevSchI7kC&printsec=frontcover&source=kp_read_button&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false, (дата звернення: 14.11.2022 р.). – Назва з екрану.
148. Покажчик діячів / предметів : Сковорода Г. С. / Web-бібліографія старої України 1240-1800 pp. – URL : <https://myslenedrevo.com.ua/studies/bsu/pers/skovoroda.html>, (дата звернення: 14.11.2022 р.). – Назва з екрану.
149. Григорій Сковорода (1722-1794) : наук.-допом. бібліографічний покажчик / Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди, Бібліотека ; [бібліографи-уклад. : О. Шкира та ін., ред. В. Коцур та ін.]. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 3 : до 290-річчя з дня народження. – 206 с.
150. Безмежний світ Григорія Сковороди : до 295-річчя від дня народження Григорія Савича Сковороди (1722-1794) : бібліогр. дайджест / Черкаське

відділ. наук. б-ки ДВНЗ «Університет банківської справи». – Черкаси, 2017. – 8 с.

151. Український Сократ – мандрівник за знаннями – Григорій Сковорода : (до 295-річчя з дня народження) : наук.-доп. бібліогр. покажчик (з фондів б-ки Криворізького ДПУ) / [упоряд. і бібл. ред. О. А. Дікунова, заг. ред. О. М. Кравченко] ; МОН України, Криворізький держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2017. – 95 с.
152. Григорій Сковорода : філософія життя і творчості українського Сократа : наук.-доп. бібліографічний покажчик / МОН України, Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Наук. б-ка, Дов.-бібл. відділ ; [уклад. Неудачина Тетяна Іванівна ; відп. ред. Коробкіна Олена Геннадіївна]. – Харків : ХНПУ, 2019. – 128 с. – До 215-річниці від дня заснування ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.
153. Григорій Сковорода у художніх творах (2000-2019) : анотований бібліографічний покажчик / упоряд. В. М. Подрига. – Чернобай, Черкаська обл., 2020. – 35 с.
154. Бібліографія праць Г. С. Сковороди / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – URL : <https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/10839-2/%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8C-%D0%B3-%D1%81-%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8/>, (дата звернення: 14.11.2022 р.). – Назва з екрану.
155. Бібліографія публікацій про життя та діяльність Г. С. Сковороди / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – URL : <https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/10839->

[2/%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F-%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F-%D1%82%D0%B0-6/](#),

(дата звернення: 14.11.2022 р.). – Назва з екрану.

Вебліографія про Сковороду

156. Ковалінський М. І. Григорій Савич Сковорода : (Життя і деякі думки українського філософа-спіритуаліста) / М. І. Ковалінський ; опрацював Юрій Русов. – Лондон : Накладом української видавничої спілки, 1956. – 35 с. – (Відбитка з журн. «Визвольний шлях»). – URL : <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/24836/file.pdf>, (дата звернення: 21.11.2022 р.). – Назва з екрану.
157. Боровський В. «Сковорода є власністю українського народу, християнського світу і людства» / Володимир Боровський ; Історична правда. – 25 верес. 2017 р. – URL : <https://istpravda.com.ua/articles/2017/09/25/150708/>, (дата звернення: 21.11.2022 р.). – Назва з екрану.
158. Що радить Григорій Сковорода сучасним вчителям та батькам? / Освіторія. – 2018. – URL : <https://osvitoria.media/experience/shho-radyt-grygorij-skovoroda-suchasnym-vchytelyam-ta-batkam/>, (дата звернення: 21.11.2022 р.). – Назва з екрану.
159. Штогрін І. Григорій Сковорода. Український філософ, якого досі вітають із днем народження / Ірина Штогрін ; Суспільство. – 2020. – URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/skovoroda-savych-filosof-den->

- narodzhennya/30982195.html, (дата звернення: 21.11.2022 р.). – Назва з екрану.
160. «Постать знакова для всього слов'янського світу». Григорію Сковороді – 299 (фото, відео) / Вільне радіо. – 03.12.2021. – URL : <https://freeradio.com.ua/postat-znakova-dlia-vsogo-slov-ianskoho/svitu-hryhoriuu-skovorodi-299-foto-video/>, (дата звернення: 21.11.2022 р.). – Назва з екрану.
161. Григорій Сковорода (1972-1974) / Віртуальна читальня Української літератури для студентів, вчителів, учнів та батьків. – URL : <https://ukrlit.net/article/9.html>, (дата звернення: 21.11.2022 р.). – Назва з екрану.
162. Григорій Сковорода / Письменники України. – URL : <https://www.writers.in.ua/writer/grigoriy-skovoroda/>, (дата звернення: 21.11.2022 р.). – Назва з екрану.
163. Загальна характеристика життя та творчості Григорія Сковороди / Полтав. міськ. шк. мистецтв «Мала академія мистецтв» ім. Раїси Кириченко. – 16 трав. 2022 р. – URL : <https://mam-poltava.org.ua/news/zagalna-harakteristika-zhittya-ta-tvorchosti-grigoriya-skovorodi>, (дата звернення: 21.11.2022 р.). – Назва з екрану.
164. Сковорода Григорій Савич : український просвітитель-гуманіст, філософ, поет, педагог / Вікіпедія. – 2022. – URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0_%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%87, (дата звернення: 21.11.2022 р.). – Назва з екрану.
165. Сковорода Григорій Савич. – URL : <http://grishaskovoroda.blogspot.com/>, (дата звернення: 21.11.2022 р.). – Назва з екрану.

Читай і слухай Сковороду онлайн

166. Сковорода Г. Повне зібрання творів у двох томах / Григорій Сковорода. – Київ : Наукова думка, 1973. –
- Т. 1 : Пісні. Вірші. Байки. Трактати. Діалоги. – 1973. – 532 с. – URL : <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov1.htm>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану
- Т. 2 : Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. – 1973. – 576 с. – URL : <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov2.htm>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану
167. Григорій Сковорода : повна академічна збірка творів / за ред. Леоніда Ушкалова ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди [та ін.]. – Едмонтон, Торонто : Вид-во Канад. Ін.-ту українських студій ; Харків : Майдан, 2011. – 1398 с. – URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Skovoroda/Povna_akademichna_zbirka_tvoriv_zbirka.pdf, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
168. Сковорода Г. Твори. Наркіз. Розмова про те. Пізнай себе : [аудіокнига] / Г. Сковорода : Аудіокниги українською. – 2019. – 2 год., 33 хв. – URL : https://youtu.be/Rs_-Dw6m82s, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
169. Григорій Сковорода – Трактати, діалоги, притчі : (аудіоформат) / hetman UA. – 2021. – 7 год., 9 хв. – URL : <https://youtu.be/WERpsTNLEsA>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
170. Григорій Сковорода : Вірші / Вірші онлайн. – URL : <https://virshi.com.ua/grygorij-skovoroda/>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.

171. Григорій Сковорода : Твори / UkrBooks.com: Українська та світова література. – URL : http://ukrbooks.com/ua/Skovoroda_Grygorij_Savych/, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
172. Григорій Сковорода : Твори / Проза. – 2022. – URL : <https://proza.org.ua/opovidannya/grygorij-skovoroda-tvory/>. (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
173. Григорій Сковорода «Байки харківські» – читати та слухати (відео українською онлайн) / Мала сторінка. – URL : <https://mala.storinka.org/%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B9-%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0-%D0%B1%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D0%B8-%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96.html>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
174. Сковорода Г. Повні тексти творів / Сковорода Григорій ; УкрЛіб. – URL : <https://ukrlib.com.ua/books/author.php?id=4>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
175. Григорій Сковорода : Твори / OpenBook. – URL : <https://sites.google.com/site/openbookclassic/ukraienska-literatura/skovoroda-g-s>, (дата звернення: 21.11.2022 р.). – Назва з екрану.
176. Сковорода Г. Сад божественних пісень / Григорій Сковорода ; Онлайн бібліотека. – URL : <https://lib.com.ua/uk/book/sad-bozhestvennikh-pisen/>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
177. Сковорода Г. Філософські трактати / Григорій Сковорода ; УкрЛіб. – URL : <https://ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1905>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.

178. Григорій Сковорода / Знання про Україну. Що і де читати. – URL : http://www.uknol.info/uk/Persons/Skovoroda_GS.html, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.

Відеотека

179. Григорій Сковорода : художній фільм / реж. Іван Кавалерідзе ; Кіностудія ім. О. П. Довженка. – 1959. – 1 год. 28 хв. – URL : <https://youtu.be/uqtKWYFoDns>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.

180. Відкрий себе : документальний фільм / реж. Роллан Сергієнко ; оператор Олександр Коваль ; текст читає Іван Миколайчук. – 1972. – 29 хв. – URL : <https://youtu.be/6dZPEtvcKuc>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.

181. І світ мене не впіймав... / реж. Юрій Зморевич, Анатолій Кучеренко ; автор-сцен. Ігор Лапінський ; оператор Денис Чашин ; Кіностудія ім. О. П. Довженка, ВТО «Дебют». – 2004. – 46 год. 35 хв. – URL : <https://www.youtube.com/watch?v=agJWNv-lZ20>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.

182. Григорій Сковорода : телефільм із проекту «Великі українці» / реж. Олексій Лябах ; авт.-сцен. Іларіон Павлюк, Олексій Бобровников ; ведучий Остап Ступка. – 2008. – 24 хв. 45 сек. – URL : https://youtu.be/jsk3R_Wm3BA, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.

183. Невигадані історії № 13 : Григорій Сковорода : цикл телефільмів про видатних людей / ведучий Ростислав Бурлака, автор Світлана Новицька, реж. Сніжана Марцинюк ; ТРК «Буковина». – 2009. – 27 хв. 15 сек. – URL

- : <https://youtu.be/Xyo3jslj7xA>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
184. Обличчя української історії : Григорій Сковорода / НТК України. – 2011. – 5 хв. 4 сек. – URL : <https://youtu.be/S2EBBaC3Ulw>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
185. Таємничий Сковорода : документальний фільм / авт. і реж. Олена Хмирова. – 2012. – 39 хв. 15 сек. – URL : <https://youtu.be/JFTeuhaErMc>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
186. Усе в тобі: Григорій Сковорода : фільм про українського філософа / автор Л. Нестуля, монтаж В. Ануфрієв ; Суспільне Полтава. – 2013. – 52 хв 47 сек. – URL : <https://www.youtube.com/watch?v=72r0Rokk1qI>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
187. Григорій Сковорода : між Буддою, Ісусом та Євою : фільм / Валерій Бебик ; Film Studio CIVILIZATION INCOGNITA. – 2015. – 15 хв. 10 сек. – URL : <https://youtu.be/9febP3GB7SQ>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
188. Сердце, отданное людям. Григорий Сковорода / авт. и ведущая Марина Жуковская ; 7 канал. – 2018. – 25 хв. 8 сек. – URL : <https://youtu.be/JqRK1cX8OJc>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
189. Григорій Сковорода. Біографія. Історія України : із циклу Відомі Українці / Останній Гетьман. – 2019. – 4 хв. – URL : <https://youtu.be/nm2BT5Fmg0c>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
190. Красота Слобожанщини в фільме-расследовании о жизни и приключениях Григория Сковороды : докум. фільм-расследование / «Планета сковороды» ; фільм Игоря Поддубного ; Robinzon.TV–

- интернет-телевидение. – Харьков, 2021. – 56 хв. 06 сек. – URL : <https://youtu.be/HEpN8EBnflU>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
191. Благословенні ви сліди... Григорій Сковорода на Харківщині / Тетяна Бахмет ; Харків. муз.-театр. б-ка ім. К. С. Станіславського. – 2022. – 1 год. 9 хв. – URL : <https://www.youtube.com/watch?v=Yv12pGt4jVc>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
192. Григорій Сковорода: містицизм. Про християнські, буддистські, даоські, суфійські ознаки в творчості : лекція / лектор Станіслав Тарасенко; Дивіться, митець! Look, that is the artist!. – 2022. – 1 год. – URL : <https://www.youtube.com/watch?v=VmDSnSr0TZE>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
193. Григорій Сковорода і музика : лекція / Тетяна Бахмет ; Харків. муз.-театр. б-ка ім. К. С. Станіславського. – 2022. – 1 год. 6 хв. – URL : <https://www.youtube.com/watch?v=jErQTYTcbQI>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
194. Григорій Сковорода. Образи / Тетяна Бахмет ; Харків. муз.-театр. б-ка ім. К. С. Станіславського. – 2022. – 1 год. 5 хв. – URL : <https://www.youtube.com/watch?v=EA3Dl6M43tM&t=361s>. (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
195. Український Сократ Григорій Сковорода : лекція для молодших / Тетяна Бахмет ; Харків. муз.-театр. б-ка ім. К. С. Станіславського. – 2022. – 5 хв. 32 сек. – URL : <https://www.youtube.com/watch?v=EPxzc3lSGgg&t=593s>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.
196. Цікаві факти, твори й вірші, цитати й біографія, – чому Григорій Сковорода сучасний вже 300 років? / лектор

Станіслав Тарасенко ; Дивіться, митець! Look, that is the artist!. – 2022. – 1 год. 19 хв. – URL : <https://youtu.be/mYTHk89Epl0>, (дата звернення: 19.11.2022 р.). – Назва з екрану.

Іменний покажчик*

- Андрушко В. 41
- Ануфрієв В. 186
- Барабаш Ю. 14, 15, 16, 42
- Бахмет Тетяна 191, 193-195
- Бєбик Валерій 187
- Бєреза Б. 60
- Бєрєславець Б. 137
- Бєрєкович Е. С. 139
- Бєтко І. 24
- Білецький В. 94
- Білоус Г. 36
- Бєбровников Олексій 182
- Бєвєсунівська Т. 61
- Бєровський В. 157
- Бєродій М. 43
- Бєрєлака Ростислав 183
- Вакуленко С. 145
- Вєрбицька В. 141
- Вільчинська С. 88
- Вєйтюк А. 29, 78
- Вєлінка Григорій 28
- Гєлаур С. 104
- Гєлузинская В. 30
- Гємалій Г. І. 146
- Гєник-Бєрєзовська З. 31
- Гєращенко М. 141
- Гєнатюк Л. 86, 127
- Гєрський В. С. 2
- Гєрабовський В. 89, 90
- Гєрєбєнна П. П. 11
- Гудзоватий І. 49
- Гуменюк М. П. 140
- Дєвидов П. Г. 97
- Дєниленко О. 114

* Посилання даються на прізвища авторів, співавторів, укладачів та ін. осіб наведених в бібліографічних записах

Денисенко Г. 62
Дігтяр С. І. 9
Діденко Л. В. 80
Дікунова О. А. 151
Доценко А. М. 3
Драч І. Ф. 145
Дудко Д. 91

Ерн В. 19

Євтушенко А. 147

Жуковская Марина 188

Зильбершейн А. И. 3
Зморевич Юрій 181

Ільницький Д. 102

Йовенко С. 25
Йосипенко С. Л. 115, 128

Кавалерідзе Іван 179
Каланюк В. 108
Кашуба М. В. 4, 133
Кирей Р. 136
Киркач В. Н. 95
Коваленко О. 129
Ковалівський А. П. 139, 142
Ковалінський М. І. 156
Коваль Олександр 180
Компан О. 12
Кондратюк А. 17
Коробкіна Олена Геннадіївна 152
Корчинська Т. 143
Костюченко В. 63, 116, 117
Коцур В. 81, 149
Кравченко О. М. 151
Красюк С. 109
Кримський С. Б. 145
Криса Б. 18
Крушинський А. 96
Кучеренко Анатолій 181

Лапінський Ігор 181
Ларіонов П. 118
Лесюк М. 37

Лисий І. 84

Лупейко О. 54

Лучук В. І. 140

Лябах Олексій 182

Мальцева О. В. 87

Мандрика М. 64

Марков А. П. 10

Мармуров В. В. 97

Марценюк С. 20

Марцинюк Сніжана 183

Матвієнко С. 65

Матковська І. Я. 11

Махінчук М. 119-121

Мельник В. 122

Миколайчук Іван 180

Мостова Т. 47

Надтонка О. 105

Наливайко С. 99

Нестуля Л. 186

Неудачина Тетяна Іванівна 152

Ніженець А. М. 142

Нічик В. М. 5, 13, 145

Новицька Світлана 183

Павлюк Ілларіон 182

Панчук Л. 100

Пепа В. 66

Петров В. 32, 57, 65

Підсоцький В. 52

Поддубний Ігорь 190

Подрига В. М. 153

Полятинчук С. 138

Попов М. В. 145

Пригодій С. 53

Прокопов Д. Є. 50

Розумовський М. 67

Романець А. В. 21

Русов Юрій 156

Рязанцева Т. 45

Садниченко Володимир 119-121

Сарбей В. Г. 6

Світлична Г. Л. 7
Сергієнко Роллан 180
Сивокінь Г. 22
Симчич М. 130
Сікорський М. 68
Сковорода Г. 166-178
Слабкий О. 1
Слободянюк Т. 123
Сокур А. 124
Соловей Е. 38
Солонська Н. 33
Софійчук Г. 92
Співак І. А. 144
Ставинська Р. А. 139
Стадниченко В. 69-74
Стегній В. 75
Стогній І. П. 8, 39
Ступка Остап 182
Сулима В. 46
Сулима М. 26
Сурцова О. 34
Таборит М. 125
Танана Р. 76
Тарасенко Станіслав 192, 196
Тимощук В. 101
Титаренко Л. 27
Ткаченко Л. І. 106, 126
Токмань Г. 135
Ульяновський В. 58
Усатенко Г. 131
Ушкалов Л. 82, 132, 134, 147
Федів Ю. 28
Федорчук Л. 55
Федотова Т. 83
Хмирова Олена 185
Холодний М. 40
Чайковський Михайло 123
Чащин Денис 181
Чопик Ростислав 102
Швець В. 85

Шевченко В. В. 146

Шевчук В. 23, 47

Шевчук Т. 103, 107, 110-112

Шибанов Г. 93

Шинкарук В. 35

Шкира О. 149

Шостак О. 48

Шпиталь І. 51, 59

Штогрін І. 159

Штраймиш Р. І. 139

Щур Е. 77

Янів В. 56